

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Vybraná díla Josefa Kopty

Diplomová práce

Autor: Bc. Michal Nečesaný
Studijní program: N7504 / Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství pro střední školy - dějepis
Učitelství pro střední školy - český jazyk
a literatura
Vedoucí práce: dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.

Zadání diplomové práce

Autor:	Michal Nečesaný
Studium:	P15P0354
Studijní program:	N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - český jazyk a literatura
Název diplomové práce:	Vybraná díla Josefa Kopty
Název diplomové práce AJ:	Selected works of Josef Kopta

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato diplomová práce se zabývá vybranými díly autora, který zpracovával jak legionářskou, tak další rozmanitou tematiku, a to ve vztahu ke kontextu jeho tvorby a její recepci.

GILK, Erik (ed.). Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře: sborník příspěvků ze symposia. Boskovice: Albert, 2007. 226 s. JANÁČEK, Pavel (ed.). Pátečníci a Karel Poláček: sborník příspěvků ze symposia. Boskovice: Albert, 2001. 285 s. JANOUSEK, Pavel a kol. Dějiny české literatury 1945-1989. Praha: Academia, 2008. 4 sv. KOLEKTIV AUTORŮ. Legie a múzy: k historii československých zahraničních vojsk v letech 1914-1920. Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, Praha: Orbis, 2008. roč. 40. NOVÁK, Arne. Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny. Olomouc: Promberger, 1936-1939. 1804 s. PEŠAT, Zdeněk a STROHSOVÁ, Eva (eds.). Dějiny české literatury. IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945. Praha: Victoria Publishing, 1995. 714 s. POLÁČEK, Jiří a kol. Průhledy do české literatury 20. století. Brno: CERM, 2000, 305 s. POLÁČEK, Jiří. Legionářská literatura. Brno: CERM, 1994. 19 s. VOJTKOVÁ, Milena (ed.). František Langer: Prostor díla: úvahy a vyznání o kultuře. Praha: Akropolis, 2001. 413 s. VŠETIČKA, František. Podoby prózy: o kompoziční výstavbě české prózy dvacátých let. Olomouc: Votobia, 1997. 248 s.

Garantující pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr.
Oponent:	doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc. prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	1.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucího práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 5. 2017

.....

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce, kterým byl dr. hab. Marcin Lukasz Filipowicz, Dr., za odborné vedení práce. Dále bych chtěl poděkovat všem, kteří mě při psaní diplomové práce podporovali, zejména mé rodině.

Anotace

NEČESANÝ, Michal. *Vybraná díla Josefa Kopty*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017. 85 s. Diplomová práce.

Tato diplomová práce se zabývá vybranými díly spisovatele Josefa Kopty. Kopta patřil mezi nejvýznamnější představitele legionářské literatury, vrchol jeho literární kariéry datujeme do meziválečného období. K rozboru byla v této práci zvolena trilogie románových kronik *Třetí rota*, *Třetí rota na magistrále* a *Třetí rota doma*. Tato díla pojednávají o osudech příslušníků malého vojenského útvaru a právě díky nim se Kopta zařadil mezi nejznámější legionářské autory. V jednotlivých kapitolách práce jsou sledovány prvky objevující se v různých obměnách napříč celou trilogií, ale zároveň jsou v každé kapitole vyzdvihnuty i faktory specifické pro daný díl trilogie. Další knihou, kterou tato diplomová práce analyzuje, je román *Hlídač číslo 47*. Toto dílo bývá obvykle hodnoceno jako to nejkvalitnější, co Kopta vyprodukoval. Diplomová práce je rozdělena na pět kapitol. První z nich tvoří úvod, ve kterém je Koptova tvorba stručně charakterizována a zařazena do kontextu české literatury. Další kapitoly už se zabývají přímo analýzou a interpretací vybraných literárních děl. Každá kapitola se dále dělí na podkapitoly, zabývající se konkrétními analyzovanými tématy.

Klíčová slova: Josef Kopta, Třetí rota, Hlídač číslo 47, román, legionářská literatura.

Annotation

NEČESANÝ, Michal. *Selected Works of Josef Kopta*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2017. 85 pp. Diploma Dissertation.

This diploma dissertation is focused on selected works of Josef Kopta. This writer belonged to the most important authors of the literature concentrated on the Legions. The peak of his literary career dates back to the interwar period. The trilogy of novel chronicles *The Third Company*, *The Third Company on the Magistral* and *The Third Company at Home* was selected for the analysis in this work. These books deal with the fate of members of a small military unit and they are the main reason why Kopta is known as one of the most famous Legionary authors. In the chapters of the work concerned elements are appearing in various variations across the trilogy, but at the same time there are the specific factors which are highlighted in every part of the trilogy. Another work which is analysed in this dissertation is a novel named *Guard No. 47*. This book has been considered the best literary work written by Kopta. The dissertation is divided into five chapters. First of them comprises the introduction in which Kopta's work is characterized and included into the context of the Czech literature. Other chapters deal directly with the analysis and interpretation of selected literary works. Every chapter is further divided into subchapters dealing with specific topics.

Keywords: Josef Kopta, *The Third Company*, *Guard No. 47*, novel, Legionary literature.

Obsah

Úvod	10
1 Zařazení autora do literárního kontextu.....	12
1.1 Život a kariéra	12
1.2 Koptova tvorba.....	12
1.3 Literatura pojednávající o válce	13
2 Třetí rota	17
2.1 Povaha legionářů	17
2.2 Kolektivnost a typizace	19
2.3 Pohnutky k boji	21
2.4 Hrdinství a jeho představitel Suk	22
2.5 Charakteristika postav	24
2.6 Reálné osoby	26
2.7 Vzájemné sepětí vojáků	27
2.8 Ideál kamarádství	28
2.9 Kompozice a forma	28
2.10 Lyrické pasáže	29
2.11 Humorné scény	31
2.12 Pozadí ruské revoluce	31
2.13 Bojové scény	33
2.14 Zásadní konflikt.....	34
2.15 Ruská povaha a ruská žena.....	34
2.16 Aktuálnost a reálnost díla	35
2.17 (Ne)odsouzení války.....	36
2.18 Recenze.....	37
3 Třetí rota na magistrále	39
3.1 Ruský člověk.....	39
3.2 Ruská žena	39
3.3 Milostné vztahy	40
3.4 Způsob vyprávění.....	41
3.5 Vývoj velitele Jeřábka.....	41
3.6 Obraz významných historických postav v díle	42
3.7 Duch vojska.....	43

3.8	Kořeny střetu uvnitř legií	44
3.9	Vztah vojska a velení	46
3.10	Zásadní konflikt.....	46
3.11	Nejednotnost v legiích.....	47
3.12	Role legií doma.....	48
3.13	Humorné prvky v díle.....	48
3.14	Velké „náhody“	50
3.15	„Zvláštní vzduch Ruska“	51
3.16	Zaujatost Kopty?	52
3.17	Recenze.....	52
4	Třetí rota doma.....	54
4.1	Rozdílné zaměření díla.....	54
4.2	Uspořádání díla	54
4.3	Postavy	55
4.4	Pohled na bolševiky	56
4.5	Ruská žena a ruská povaha	57
4.6	Řandova mise	57
4.7	Obraz legionářů v Čechách	58
4.8	Obětavá láska	59
4.9	Humorné prvky	59
4.10	Politické a národnostní spory	60
4.11	Idealismus.....	61
4.12	Morální otázka.....	61
4.13	Deziluze.....	62
4.14	Ohlas díla v tisku.....	63
5	Hlídač číslo 47	65
5.1	Struktura díla.....	65
5.2	Úděl železničního hlídače	65
5.3	Lyrické prvky	66
5.4	Náznaky a symboly	66
5.5	Specifičnosti povah postav románu	67
5.6	Vztah mezi Františkem a Annou Doušovými	69
5.7	Vztah mezi Ferdou a Annou Doušovou.....	70
5.8	Doušův psychický vývoj do ztráty sluchu	70

5.9	Nový život.....	71
5.10	Morální otázka.....	72
5.11	Existenciální pocity v díle	73
5.12	Falešnost lidí a šíření fámy.....	73
5.13	Druhá tvář.....	74
5.14	Život a smrt.....	76
5.15	Osud.....	77
5.16	Aktuálnost díla.....	77
5.17	Porovnání knihy s filmovým zpracováním.....	78
5.18	Recenze.....	78
Závěr		80
Seznam použité literatury		83
	Primární literatura	83
	Sekundární literatura.....	83
	<i>Knihy.....</i>	83
	<i>Kapitoly v knihách</i>	84
	<i>Stati a recenze v periodikách</i>	84

Úvod

Josef Kopta (1894-1962) je znám především jako významný představitel legionářské literatury. Diplomová práce se zabývá jeho rozsáhlou románovou trilogií o konkrétním útvaru československých legií (*Třetí rota*, *Třetí rota na magistrále*, *Třetí rota doma*). Josef Kopta svou válečnou inspiraci přetavil také v díla básnická, dramatická či publicistická. Jeho literární činnost však měla mnohem širší záběr, o čemž svědčí fakt, že nejvíce ceněným Koptovým dílem je román *Hlídač číslo 47*, jenž je v diplomové práci rovněž analyzován. Zatímco legionářská díla slavila úspěch zejména v éře první republiky, kdy byla vysoce aktuální, *Hlídač číslo 47* se těší určité popularitě dodnes, o čemž svědčí i nové filmové zpracování z roku 2008. Také o těchto záležitostech je v práci podrobněji pojednáno.

O Josefu Koptovi dosud nevznikla žádná monografie. V literárněhistorických publikacích a slovnících se jeho osoba vyskytuje, obvykle však nedostává příliš velké množství prostoru.

Cílem této diplomové práce je analyzovat a interpretovat vybrané romány a doplnit tak jejich již existující výklad. Kromě primární literatury se práce opírá o knihy Jiřího Poláčka, Františka Buriánka či Vladislava Vančury, ale i o mnohé další přehledové publikace. Zdrojem, ze kterého bylo též hojně čerpáno, byly studie a kritiky v dobových periodikách, jejichž autory byli mimo jiné J. O. Novotný, A. M. Píša, Karel Sezima či F. X. Šalda.

Diplomová práce se skládá z kapitol týkajících se jednotlivých románů. Tyto kapitoly se dělí na podkapitoly, v nichž jsou popsána nejvýznamnější témata a motivy obsažené ve zkoumaných literárních dílech. U trilogie o třetí rotě jsem se rozhodl sledovat určité zásadní faktory, které se vyskytují ve větší či menší míře ve všech jejích částech. Snažil jsem se postihnout vývoj, kterým tyto faktory v jednotlivých dílech procházejí, popřípadě změny, k nimž dochází. Mezi kategorie sledované u více částí trilogie patří například lyrické pasáže v díle, charakteristika postav, zásadní konflikt v díle, ruská žena a povaha, obraz legionářů v díle, humorné scény, reálné postavy a jejich zobrazení či kompozice a uspořádání díla. Každá kapitola je navíc doplněna o nejzajímavější poznatky z dobových recenzí a literárních kritik, které vycházely v různých periodikách. Zároveň jsem se u

jednotlivých dílů trilogie pojednávající o třetí rotě zaměřil na jejich konkrétní specifika.

Tvorbu Josefa Kopty lze označit za novorealistickou. V trilogii o třetí rotě se tento autor snažil zachytit činy československých legionářů co nejrealističtějším způsobem. K tomuto účelu si zvolil formu románové kroniky. V prvních dvou dílech se hlavním hrdinou stává kolektivně pojatá třetí rota, jejíž vojáci jsou si navzájem oddaní. Zpočátku bojují za společný cíl, když však dojde k jeho naplnění, harmonická jednota se rozpadá. Třetí díl už se zabývá příběhy jednotlivců, které jsou však mezi sebou často propojené. Tato změna s sebou přináší i proměnu v kompozici díla.

Psychologický román *Hlídač číslo 47* je tragickým příběhem železničního hlídače Doušy, jehož doslova zdrtí tlak veřejného mínění, kterému je přímo vystaven kvůli tomu, že jej všichni považují za hluchého. Ač vlastně nic špatného neudělal, je neustále konfrontován s pomluvami a výsměchem společnosti.¹

¹ Citace v celé diplomové práci jsou uvedeny v původním znění, pouze u některých došlo k drobným úpravám směřovaným k současnému pravopisu (za účelem větší srozumitelnosti textu).

1 Zařazení autora do literárního kontextu

1.1 Život a kariéra

Josef Kopta se narodil roku 1894 v Libochovicích. V Praze vystudoval obchodní akademii a směřoval ke kariéře bankovního úředníka. Během první světové války, kdy narukoval a byl zajat, vstoupil do legií v Rusku. Tam začal přispívat do legionářských periodik, jako byl Československý deník.² „Josefa Koptu - básníka zrodil náš zahraniční odboj, revoluce.“³ Podle svých vlastních slov nebyl Kopta od samého začátku přesvědčený, že se stane spisovatelem. Své příspěvky do legionářských listů považoval za přechodnou záležitost a počítal se svým návratem do bankovního sektoru. Tam se však po válce nakonec nevrátil a na Medkovu přímluvu začal pracovat pro Památník odboje.⁴

Důležitou osobou pro Koptovu literární kariéru byl Bohumil Prikryl, který jej získal pro nakladatelství Čin a přesvědčil jej, aby vydal sbírku kratších próz *Od východu* a cestopisnou knihu *Úsměv nad hrobem*. Poté již Josef Kopta napsal svůj první román s názvem *Třetí rota*.⁵ Nakonec o třetí rotě vznikla celá trilogie. Kopta dále působil jako novinář (zejména v *Národním osvobození* a *Lidových novinách*) a spisovatel z povolání. Po druhé světové válce pracoval na ministerstvu informací, kde se zasadil o vytvoření ústavu zkoumajícího veřejné mínění, který byl v Československu novinkou.⁶

Literárně činní byli také oba Koptovi synové. Jeho vnuk Václav Kopta je v současnosti známým hercem.

1.2 Koptova tvorba

Kromě trilogie o třetí rotě vytěžil Josef Kopta ze svých válečných zážitků i mnoho dalších děl. Nejednalo se pouze o tvorbu prozaickou, ale také o poezii. Básně z válečných let vydal v souboru *Cestou k osvobození*. Legionářské zkušenosti využil také v knize veršů, fejetonů a drobných próz s názvem *Očima legionáře* či ve dvou

² OPELÍK, Jiří. Kopta Josef. In: JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945 (díl 1)*. Praha: Brána, 1998, s. 411-412.

³ VOJTKOVÁ, Milena (ed.). *František Langer: Prostor díla: úvahy a vyznání o kultuře*. Praha: Akropolis, 2001, s. 82.

⁴ KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, 10-12.

⁵ Tamtéž, s. 12-18.

⁶ ADAMEC, Čeněk. Josef Kopta neznámý. *Tvar*, 1990, roč. 1., č. 19, s. 8-9.

pozdějších románových trilogiích *Jediné východisko* a *Modrý námořník*. Inspiraci z ruského pobytu přetavil Kopta také v drama *Revoluce*.

Třetí rotu začal psát Josef Kopta v říjnu 1923 a dopsal ji na začátku května následujícího roku. Při tvorbě podle svých slov nevycházel z žádného deníku, který by si během války vytvořil. S psaním spěchal, aby se mu postavy a situace, které si živě vybavoval, ale i vymýšlel, nevytratily z paměti a fantazie.⁷

Novák označuje Koptu za jednoho z nových realistů. Jeho dílu přiznává značnou rozsáhlost a různorodost, ale některým spisům přisuzuje pouze dokumentární, nikoliv literární hodnotu (týká se to především Koptových fejetonů).⁸ Také podle Vladimíra Forsta byl Kopta autorem velmi různorodého díla. Ve svých spisech se zaměřoval především na prostého člověka, jehož jednání se vždy snažil pochopit a řádně vysvětlit.⁹

Koptova tvorba se dá zjednodušeně rozdělit na tři okruhy: legionářský (kam patří i trilogie o třetí rotě), psychologický (jehož nejreprezentativnějším dílem je román *Hlídač číslo 47*) a dobrodružný. Josef Kopta psal také knihy pro mládež.

1.3 Literatura pojednávající o válce

Josef Kopta je považován za jednoho z nejvýznamnějších legionářských autorů. Vedle něj do této společnosti patří Rudolf Medek, Jaroslav Kratochvíl či František Langer. Díla, která řadíme do legionářské literatury, spojuje „*společný zážitek autorů, kteří bojovali v první světové válce po boku spojeneckých armád na ruské, francouzské a italské frontě a posléze zkušenost z dlouhé a svízelné cesty porevolučním Ruskem do vlasti, jíž pomohli, jak věřili, přinést svobodu.*“¹⁰

Podle Dobravy Moldanové má legionářská literatura určitá specifika: „*Autoři jsou vesměs opřeni o tradici realistického románu, neexperimentují, je pro ně důležitější obsah sdělení než jeho literární forma.*“¹¹ Moldanová dále dodává: „*Přitažlivost této literatury, umělecky většinou nezajímavé, spočívala v její*

⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 24-25.

⁸ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: Promberger, 1936-1939, s. 1461.

⁹ FORST, Vladimír. Za Josefem Koptou. *Tvorba*, 1962, roč. 27., č. 15, s. 354.

¹⁰ GILK, Erik (ed.). *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře: sborník příspěvků ze symposia*. Boskovice: Albert, 2007, s. 166.

¹¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002, s. 11.

aktuálnosti, ale i v tom, že objevila nový typ hrdiny.“¹² Tímto hrdinou je legionář, který je morálně bezúhonný, a navíc ze svého boje vychází vítězně.¹³ Souhlasit se dá s tím, že svých úspěchů dosahovala legionářská literatura právě tím, že popisovala aktuální historické události, na které byl český národ patřičně hrdý.

Vydávání rozsáhlých vícedílných románů zachycujících válečný prožitek bylo pro tvůrce legionářské prózy do značné míry typické, což potvrzuje Dobrava Moldanová: „*Knihy, které z tohoto zážitku vzešly, spojuje výrazná dokumentárnost: jsou to často mnohosvazkové románové kroniky.*“¹⁴ Vedle Koptovy trilogie o třetí rotě do této kategorie spadá Medkova pentalogie *Anabáze*, Kratochvílovy (byť nedokončené) *Prameny*, tři trilogie Adolfa Zemana, ale i spisy dalších autorů. V podstatě všechna tato díla jsou postavena na základech skutečných historických událostí (většinou z oblasti Ruska) a vyskytují se zde často kromě vyfabulovaných postav také postavy, které mají základ v reálných hrdinech.

Legionářská díla Josefa Kopty jsou nejčastěji srovnávána s tvorbou Rudolfa Medka. „*Jestliže Koptův vrstevník Medek [...] soustředil všechny své síly k tomu, aby ukázal, jak se z bojů československých legií zrodilo hrdinství, směřuje Kopta k psychologickému i sociologickému výkladu zrodu demokratické lidovosti z týchž dějinných předpokladů.*“¹⁵ Koptovo zpracování tématu legií je podle Jiřího Poláčka objektivnější, střízlivější a umělecky přesvědčivější.¹⁶ Kopta se navíc zajímal i o politické a sociální vření v Rusku a vliv tohoto faktoru na prosté lidi (zejména československé vojáky) literárně zpodobnil.¹⁷ J. O. Novotný specifikuje rozdílnost mezi Medkem a Koptou následovně: Zatímco Rudolf Medek je vyznavačem individualismu a horlivého vlastenectví, Koptovo pojetí zdůrazňuje kolektivnost a více objasňuje i příčiny a souvislosti dějů. Také Novotný poznamenává, že se Kopta snaží být přísně objektivní.¹⁸ S tím se dá do značné míry souhlasit.

¹² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002, s. 11.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ GILK, Erik (ed.). *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře: sborník příspěvků ze symposia*. Boskovice: Albert, 2007, s. 169.

¹⁵ NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: Promberger, 1936-1939, s. 1464.

¹⁶ POLÁČEK, Jiří. *Legionářská literatura*. Brno: CERM, 1994, s. 4.

¹⁷ BALAJKA, Bohuš, CHAROUS Emil a SOLDÁN Ladislav. *Přehledné dějiny literatury (II)*. Praha: Fortuna, 1995, s. 98.

¹⁸ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 3, s. 52.

Zatímco v éře první republiky byla legionářská literatura na výsluní, po roce 1948 byla z velké části zatlačována do pozadí a odsouvána z českého kulturního povědomí. Bylo to kvůli tomu, že legionářská literatura „pomáhala vytvářet mýtus první republiky, jejíž demokratické ideály nebyly slučitelné s komunistickým režimem“¹⁹ a také proto, že legionářští autoři podávali většinou (nikoliv však ve všech případech) negativní obraz Říjnové revoluce a následných událostí občanské války v Rusku. „Tito autoři jsou ve své drtivé většině dnes již zapomenutí, přešla přes ně dvojí totalita a dvojí cenzura, která usilovala vymazat je z paměti národa.“²⁰

Nemělo by se zapomínat na to, že legionářskou zkušenost připomíná kromě beletrie ve velké míře také memoárová literatura a vznikla i spousta historických studií. Slovy Jiřího Poláčka „literatura s legionářskou tematikou představuje velice bohatý, žánrově rozrůzněný celek, tvořený bezpočtem děl i autorů.“²¹ Co se týká kvality a umělecké hodnoty této literatury, mnoho napoví další Poláčkův komentář: „Mnohé knihy měly už v době svého vzniku především dokumentární cenu, kterou mají dosud. S uměleckou kvalitou to bylo horší (valná část legionářských knížek byla ostatně pokládána za lidovou četbu), některé tituly však ve zkoušce času obstály.“²²

Kromě legionářů se válečný prožitek projevoval i v dílech autorů, kteří byli nuceni bojovat na straně Rakousko-Uherska. Takovým spisovatelem byl třeba Fráňa Šrámek, jehož válečný prožitek a odpor k válce se projevil například ve sbírce povídek s názvem *Žasnoucí voják* či v hrách *Hagenbek*, *Zvony* a *Soud* nebo některých básních sbírky *Splav*. Dalším významným dílem zobrazujícím osudy českých vojáků jsou *Večery na slavníku* od Jaromíra Johna.²³ Co se týká první světové války, česká literatura se k ní musela postavit specifickým způsobem: „Česká specifika v literárním ztvárnění této historické zkušenosti spočívá v tom, že česká literatura musela vypovědět, jak český člověk oblečený do rakouské uniformy a pod vedením nenáviděné Vídně a německy mluvících rakouských důstojníků měl jít vraždit národy, které mu byly slovansky blízké, bratrské, jak v setkání s vražděním na

¹⁹ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H, 2005, s. 450.

²⁰ GILK, Erik (ed.). *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře: sborník příspěvků ze symposia*. Boskovice: Albert, 2007, s. 166.

²¹ POLÁČEK, Jiří. *Legionářská literatura*. Brno: CERM, 1994, s. 13.

²² Tamtéž.

²³ BURIÁNEK, František. *Česká literatura první poloviny XX. století*. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 133-134.

válečných frontách si uvědomoval nesmyslnost imperialistické války, svou bezmocnost, své lidské ponížení.“²⁴

Jak zmiňuje František Buriánek, „*podstatná část literární tvorby s válečnou tematikou zvýrazňovala rozvratnou a ničivou působnost války.*“²⁵ Do této kategorie se z českých autorů řadí některými díly například Fráňa Šrámek, Vladislav Vančura, Richard Weiner, Jiří Hausmann či Karel Matěj Čapek-Chod. Osobitým způsobem válku kritizují i Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* či román *Rozchod!* od Karla Konráda. Tato charakteristika však neplatí pro českou legionářskou literaturu, která šla jinou cestou. „*Jestliže Hašek ukázal nesmyslnost války, pak naopak představitelé legionářské literatury zobrazili válku jako historickou událost.*“²⁶

Ze zahraničních autorů odrážejících se v literatuře od válečné zkušenosti patří mezi nejvýznamnější Francouzi Henri Barbusse (*Oheň*), Romain Rolland (*Petr a Lucie*) či Němci Erich Maria Remarque (*Na západní frontě klid* a další díla), Arnold Zweig (*Spor o seržanta Gríšu*), Ludwig Renn (*Válka*) a v neposlední řadě Američan Ernest Hemingway (*Sbohem, armádo!*).

²⁴ BURIÁNEK, František. *Česká literatura první poloviny XX. století*. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 133.

²⁵ Tamtéž, s. 134-135.

²⁶ MACHALA, Lubomír (ed.). *Panorama české literatury (1)*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 257.

2 Třetí rota

2.1 Povaha legionářů

Nástup českých legionářů na scénu je nastíněn slovy jejich souputníka, ruského válečného invalidy, který o nich vypráví svým spoluobčanům a představuje je tak vlastně i čtenářům: „*To uvidíte vojáky! Já jsem s nimi válčil na Sanu, v Haliči, a do smrti na ně nezapomenu. Slavní hoši to jsou. Naše krev, ale jaksi rychlejší než naše, ohnivější. Bijí se společně s námi, chtějí svrhnout svého cara, který je Němec a Slované by nejraději všechny uskrtil. Chtěl, aby stříleli do nás, ale oni přešli s puškami k nám! Ale ne, aby si sedli do tábora a čekali v suchu, jak to dopadne. To je ještě neznáte! Dej sem pušku, bratře, s tebou půjdu bok po boku německého cara porazit a pro Slované svobodu vybojovat! Takoví jsou to sokoli!*“²⁷

Jak v předmluvě k vydání *Třetí rotu* z roku 1947 uvádí Jaroslav Hrbek, československý voják v ruském prostředí působí jako Don Quijote. Sami Rusové totiž ve válce postrádají nadšení a mají poráženeckou náladu, naopak Čechoslováci oplývají odhodláním a mravní silou.²⁸ Obecné naladění a odhodlání legionářů dobře charakterizuje tato promluva: „*My jsme tu přesvědčeni, že to vyhraje. Taková čistá a vášnivá víra přetváří náš život v cosi velikého a svatého. Ani padesát temných a živořivých let nevyváží půl roku našeho.*“²⁹

Řada Koptových postav je svému údělu v legiích oddána celým svým srdcem. Jedná se mezi jinými zejména o Suka, Růdla, Jeřábka či Vávru. Kromě nadšených (a dalo by se říct chvílemi až poblouzněných) mužů jsou však mezi legionáři také střízliví racionalisti, jako třeba učitel Strnad, který o ostatních říká: „*Vy, opojeni tuchou mesiášského poslání a zázračnou vidinou slavného vzkříšení, zvolali jste zbožně: Národe, po letech ponížení, temna a bídy pozdvihneme tě k slunci a trnovou korunu na tvé hlavě zaměníme oslnivým diadémem, jehož drahokamy budou zbarveny naší krví. Je to dojemné, naslouchati vám, když blouzníte. Někdy mi bývá úzko ve studených jizbách mého mozku a závidím vám, že nemám lehkosti vašich snových křídel.*“³⁰

²⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 13.

²⁸ HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 10.

²⁹ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 78.

³⁰ Tamtéž, s. 38.

Vojáci se vzájemně povzbuzují a udržují se ve stavu neustálého bojového nadšení. Dodat odvalu ostatním se snaží svébytným způsobem také Matějka a Polívka. Uspořádají spiritistickou seanci, kde pod zdáním, že tak činí duch Kolářova zemřelého bratra, nastíní pád rakouského orla a vítězství československé revoluce.³¹

Když praporčík Jeřábek vybírá, kdo z vojáků s ním půjde na rozvědku, jsme svědky obrovského nadšení legionářů. Všichni jsou odhodlaní jít do konfrontace s nepřítelem a nemůžou se okamžiku boje dočkat. Nejraději by se probili až domů. Když začne dělostřelectvo pálit, což je neklamným znamením blížícího se útoku, Růdl výbuchy vítá nadšeným výkřikem. Jeřábek se přidává: „*Nám to zní jako nedělní zvony před velikým svátkem.*“³²

Legionáři podporují únorovou revoluci, která má za cíl svrhnout nedůvěryhodného cara a jeho režim. Velmi jim však záleží na tom, aby nové demokratické Rusko pokračovalo ve válce proti Německu a Rakousko-Uhersku.

Podstatným faktem je, že legionáři bojují za své ideje, aniž by jim mohl kdokoliv zaručit, že jejich boj či jejich případná smrt nejsou zbytečné. To vyzdvihuje praporčík Jeřábek: „*Ptal se Melíšek, ptal se Plzák, ptali se ostatní, které jsme už zahrabali, kdo jim ručí, že neumírají nadarmo? Ptal se Masaryk, když se loučil se svou ženou a s dětmi, ponechávaje je na pospas rakouské zvlí, není-li snad všechna práce a oběť marná? Právě v tom a jen v tom jest, vy slepí a nebozí, všechna krása našeho zrodu. [...] Vždyť právě v té bezvýhradnosti jest všechna mravní síla našeho hnutí a také v tom, že se jedinec beznáročně skryl ve vlnách kolektiva a očarován tepem jakéhosi nového lidství, které se v něm rodí, chtěl by míti deset životů, aby je mohl všechny obětovat.*“³³

Válečná zkušenost legionáře postupně výrazným způsobem nenávratně mění, na což upozorňuje své kamarády znovu Jeřábek: „*Dovedeš si, Strnade, představit, že by od nynějška mohl býti na světě někdo, koho by ses bál? Že by se mohl kdokoliv odvážit a urazit tě? A že bys vůbec mohl někdy v takovém Rakousku žít? My jsme se za ten rok bojů tak proměnili, že snad nám jednou doma ti ostatní nebudou ani rozumět.*“³⁴

³¹ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 113-119.

³² Tamtéž, s. 347.

³³ Tamtéž, s. 145.

³⁴ Tamtéž, s. 100.

Přes všechny ztráty, které třetí rota postupně zaznamenává, je její snaha (společně se snahou všech československých legionářů) velmi úspěšná. Jeřábek si libuje: „*Posadili jsme celý svět na zadnici. Přinutili jsme kdejaké redaktory, aby skočili po lexikonech a encyklopediích a zuřivě hledali, kdo to jsou Čechoslováci, kde ten kujonskej národ vlastně žije a jak se dostal do Sibíře...*“³⁵

2.2 Kolektivnost a typizace

Nápadným znakem románu je kolektivnost. Třetí rota v Koptově podání vlastně symbolizuje celou československou armádu bojující v Rusku, převtělenou do několika individualizovaných typů. Tento názor potvrzuje J. O. Novotný: „*Podobností a obdobou osudů, dějů i lidí stává se tato třetí rota representantem osudů celých legií.*“³⁶ Dále se přidává J. V. Sedlák: „*Kopta chtěl vyličením života třetí roty zpodobiti typicky život uvnitř legií, osudy jeho roty mají býti obrazem života všech rot a pluků rozstříknutých po daleké Rusi.*“³⁷

Fakt, že jedinci zde vlastně zastupují celý kolektiv, nastiňuje přímo vypravěč: „*Je to krásné a příjemné mysliti na jedno takové hnízdo, [...] a při tom viděti desítky podobných hnízd, jichž úhrnný součet tvoří celou rotu. A je to krásné a příjemné psáti o jedné rotě a mysliti při tom na desítky ostatních čet, rot, baterií a praporů, a v těch několika tvářích, pohybech, větách a příhodách, jimiž slavíte třetí rotu, zpodobniti tvář celého množství, které se zove československým dobrovolnickým a revolučním vojskem.*“³⁸

Ačkoliv je třetí rota do určité míry obrazem celé československé revoluční armády, má také svou specifickou tvářnost a určitý profil, který si vytvořila díky tomu, že po většinu času žila samostatně, oddělena od pluku.³⁹ Podle Karla Sezimy je rota „*mikrokosmos, v němž každá jednotlivost, at' osobnost, at' myšlenka, jest jen složkou celku.*“⁴⁰ Všichni zde myslí a cítí jednotně, což je navzájem posiluje.⁴¹ Společná touha a vůle jakoby všechny Čechy a Slováky spojovala v jednu kolektivní bytost. Také při útoku někdy vojáci působí jako nedílný celek. Děje se tak například

³⁵ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 704.

³⁶ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 3, s. 52.

³⁷ SEDLÁK, J. V. Román legionářský. *Kritika*, 1925, roč. 2., č. 2, s. 74.

³⁸ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 21.

³⁹ Tamtéž, s. 523.

⁴⁰ SEZIMA, Karel. Prósa dokumentární i jiná. *Lumír*, 1924, roč. 51., č. 9, s. 486.

⁴¹ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 142.

v momentě, kdy Suk umírá a rota se vrhá ke mstivému útoku: „*Celá fronta se proměnila v jedinou bytost, která se zdvihá až k oblakům a řítí se kupředu s rachotem utrženého horského štítu.*“⁴²

Jednotlivci v díle vystupují jako určité typy lidí. Ne že by osudy jednotlivých vojáků vůbec nebyly vyprávěny, ale jsou spjaty s osudy celé roty a celé československé armády. S tím souhlasí i Jiří Poláček, podle něhož Kopta „*příslušníky své roty zobrazuje jako členy jednoho kolektivu, avšak přitom je – s důrazem na typizaci – výrazně individualizuje.*“⁴³ Také je třeba chápat, že všichni legionáři z různých oddílů jsou na sobě navzájem závislí, což rotný Suk vyjadřuje následovně: „*Nikdo z nás, kteří jsme teďko po celém Rusku na frontách, neprožije ani minutu, která by se netýkala všech ostatních.*“⁴⁴ Rotný a praporčíci jsou označeni jako mozek a srdce roty, zatímco ostatní vojáci jsou rukama, očima a ušima. Sám Josef Kopta v tiskem vydané přednášce *Jak vznikala „Třetí rota“* potvrzuje, že se popsáním třetí roty snažil zachytit reprezentativní vzorek, který by symbolizoval celé legionářské vojsko.⁴⁵

V některých pasážích knihy se autor dokonce vyhýbá konkrétnosti. Hned na začátku románu se ocitáme ve vesnici, o které vypravěč zmiňuje: „*Nemohu vám také říci, jak se jmenovala, poněvadž takových vesnic bylo mnoho a o všech by se mohlo vyprávět totéž.*“⁴⁶ Autor tedy naznačuje, že dění bylo na mnoha místech velmi podobné, prakticky identické, což samo o sobě směřuje ke kolektivistickému pojetí knihy.

Ve *Třetí rotě* jsou na typech - postavách Řandy a praporčíka Bendy popsány i dva způsoby českého příklonu ke komunismu. Zatímco Řanda k ruským bolševikům přechází z důvodů ideových, Bendovi jde pouze o vlastní prospěch. „*Jde-li Řanda za myšlenkou, jde Benda s životem zlomeným a zhudlařeným za dobrodružstvím, jde-li Řanda k bolševictví, aby bojoval za lepší lidství, přitahuje tam Bendu touha po zlu a vraždění, po nichž volá jeho zpusťšené nitro a nenávisť k životu.*“⁴⁷ Když jsou pak do Volhy z vlaku obřadně vyhozeny Řandovy boty, projevuje se tím hněv vojáků nejen vůči němu, ale vůči všem zrádcům. Jedná se o jakýsi kolektivní trest.

⁴² KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 693.

⁴³ POLÁČEK, Jiří. *Legionářská literatura*. Brno: CERM, 1994, s. 4.

⁴⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 677.

⁴⁵ KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 15-16.

⁴⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 11.

⁴⁷ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

2.3 Pohnutky k boji

Hlavním cílem, kterého chtějí legionáři dosáhnout, je získání samostatnosti pro Československý stát. Zajímavou myšlenku vyslovuje praporčík Jeřábek, podle něhož si národ musí svůj nový stát vybojovat, aby získal potřebné národní sebevědomí, státu si vážil a dokázal jej dlouhodobě udržet. Říká: „*Český člověk tam doma bude musít býti na věčné časy hluboce přesvědčen, že si svobodu těžce vybojoval, a proto se toho boje musí činně zúčastnit. Jinak v něm vyroste domněnka, že mu ji vybojovali jiní, a to bude špatné. Poroste dále v jakési odvislosti, nedostatku vlastní síly, o které jej může přesvědčiti jen boj, jenž vrátí jeho rozlomené duši pevnou páteř, hrdou odvahu, jasnou, nezlomnou vůli k životu silnému. Malomyslná blanická ukolébavka musí ven z české duše! Nikoliv skomíravé očekávání legendárních rytířů, kteří nikdy nepřijdou, nýbrž vy živí, malomocní, zbabělí, chopte se zbraně a hrr! na vraha! jako jsme to učinili my.*“⁴⁸ Do boje se tedy Jeřábek vrhá i kvůli víře, že český (potažmo československý) národ se už nesmí spoléhat a čekat na pomoc jiných, ale musí si pomoci sám.

Legionáři bezvýhradně věří v Masarykovu autoritu a považují jej za určitou záruku, že jejich boj má smysl: „*Protože když ten věří v naše vítězství, tak jistě přijde. Když ten se odhodlal jít bourat Rakousko a bojovat za naši samostatnost, tak to jistě není žádná utopie.*“⁴⁹ I kdyby ale došlo na nejhorší, mají legionáři svou útěchu: „*Není lépe padnout jako revolucionář, i když by jeho sen nebyl uskutečněn, nežli jako rakouský otrok, který přece vůbec nemá, zač by umíral?*“⁵⁰ Získali nový smysl života, za který jsou ochotní zemřít. Naopak umírat za Rakousko jim přijde nesmyslné. Nepřátelství k Rakousku, které v sobě legionáři chovají, je vyostřeno do té míry, že Jeřábek ve chvíli, kdy se zdá, že se z československého pohledu válka nevyvíjí dobře, vymyslí plán na vytvoření teroristických skupin, operujících nadále proti nenáviděnému nepříteli. K případné realizaci tohoto plánu chtějí přispět i plukovník Švec či Jaroslav Hašek.⁵¹

Boj za samostatný stát a osvobození národa však není jediným cílem legionářů. Řada z nich přikládá velkou důležitost také sociálním cílům, bez jejichž naplnění by vítězství jejich revoluce nebylo úplné. Jeřábek říká: „*Bojujeme za*

⁴⁸ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 100.

⁴⁹ Tamtéž, s. 131.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 487-496.

svobodu své země. A země, toť přece nejen lid, toť právě půda, pole, dvory, doly, vše, na čem národ pracuje, a z čeho u nás těží pár židů, Němců, biskupů a šlechta, kterou obdařili úžasným bohatstvím za to, že pomáhala český lid duševně i fysicky vyvražďovat.“⁵²

2.4 Hrdinství a jeho představitel Suk

Historik Jiří Hutečka poznamenává: „*Válečná paměť vztahující se k první světové válce nebyla v českém prostředí nikdy jednoduchým fenoménem.*“⁵³ Do značné míry je to způsobeno i tím, že Čechoslováci bojovali na obou stranách válečného konfliktu. Je potřeba si uvědomit, že na vítězné straně tzv. Dohodových mocností, čili v legiích, bojovalo pouze necelých 10% z těch československých mužů, kteří se do války přímo zapojili. Velká válka, jak se jí říkalo, přinesla ve svém důsledku vznik Československého státu, a ten z ní čerpal značný podíl své identity, jak zmiňuje Hutečka.⁵⁴ Jako praví hrdinové, kteří ke vzniku státu zásadně přispěli, byli vnímáni legionáři. Jan Galandauer říká, že podle dobového historického obrazu to byli právě „*legionáři, kteří po třech letech obnovili jak českou brannost, tak český stát.*“⁵⁵ Na toto dobové vnímání legionářů navazuje v knihách o třetí rotě i Josef Kopta. Neznamená to však, že by zde všichni vojáci, kteří v legiích bojovali, byli glorifikováni a heroizováni.

Sám rotný Suk, což je bezpochyby jedna z nejhrdinštějších postav v rámci celé trilogie, určitým způsobem své vlastní hrdinství zpochybňuje. Pozoruhodné je jeho zamyšlení se nad podstatou hrdinství. Praporčíkovi Jeřábkovi se svěřil s tím, že sám sebe vůbec za hrdinu nepovažuje a činy, kvůli kterým si ho podřízení váží, vykonal v podstatě jen proto, aby se před nimi neshodil. Byl tedy motivován spíše zvnějšku. Svou myšlenku formuluje doslova takto: „*Říkám Ti, Jeřábkku, na své čestné slovo, že hrdinství, jak se o něm mluví ve válce, je věc strašlivě nejasná a sporná. Jest vždycky něčím podmíněno, co jest jaksi vně člověka, ať je to šik, který vede, a který neustále kontroluje jeho každý pohyb, ať je to řád, který mu zdaleka kyne, ať je to mocná a strhující vlna nadšení, která ho vleče, ať chce nebo nechce, s*

⁵² KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 141.

⁵³ HUTEČKA, Jiří. Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých C. a K. veteránů. *Dějiny – teorie – kritika*, 2014, roč. 11., č. 2, s. 232.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ GALANDAUER, Jan. Československé legie a jejich komemorace. In: GEBHART, Jan a ŠEDIVÝ, Ivan (eds.). *Česká společnost za velkých válek 20. století: pokus o komparaci*. Praha: Karolinum, 2003, s. 296.

sebou.“⁵⁶ Svá slova ještě konkretizuje příběhem z dětství, kdy ač zastrašen bouřkou, překonal v momentální situaci svůj strach, aby dostal roli odpovědného ochránce svých sester: „Šlo o to, abych se nestal zbabělcem v očích svých svěřenců, třebaže sám před sebou jsem jím byl...“⁵⁷

Suk je v knize zobrazen jako silný chasník, „robustní sedlák, podobný štěpu, přetříženému plody.“⁵⁸ Jeho povaha je upřímná a spravedlivá. K podřízeným má pozitivní přístup, vystupuje demokraticky. Je silně spjatý s konkrétními členy třetí roty, má k nim osobní vztah. Při tvorbě rozkazů myslí na to, jak na ně budou reagovat určití jednotlivci a to ho činí spokojeným. Podle svých slov by nechtěl velet větší jednotce, například pluku, protože by mu vadila nemožnost poznat podrobněji své vojáky. Muži z třetí roty jej bezmezně milují a je pro ně velkým vzorem. Sukovo hrdinství spočívá také v tom, že na svá bedra v mnohých chvílích bere všechnu nejistotu a tíhu, která díky tomu nesvazuje ostatní vojáky. Jeho svěřenci mu plně důvěřují a skládají své osudy do jeho rukou. Ve shodě s Antonínem Hartlem je možno říci, že si poručík Suk svou autoritu vytváří vlastní „mravní velikostí, myšlenkovou silou, organizační schopností, cílevědomostí a statečností.“⁵⁹

K bližšímu poznání Suka jako velitele poslouží charakteristika formulovaná z pohledu samotných vojáků: „Ve všech vzbuzoval svými nenucenými a přece jen nemnohými, kusými slovy okamžitou důvěru. O takových lidech vojáci říkali, ti že jsou nejlepší, protože mnoho nekecají, ale za to práce jim jde od ruky. A to by prý mohli dokázat na mnoha příkladech, že tihle se vždycky starali o své vojáky nejpečlivěji. Ovšem, pořádek u nich musil být. Ale to je konečně zase jen správné.“⁶⁰

Také v momentě největšího hrdinství, které jej nakonec stojí život, jde Sukovi mezi jiným o neposkvrněnou vojenskou pověst. V první řadě však myslí na své kamarády a armádu Čechoslováků, která se nesmí za žádnou cenu rozpadnout. Proto se s hazardní neohrožeností nastavuje kulkám, aby dosáhl vzepětí roty, jež má zaútočit na bolševické nepřátele. Je naprosto oddán svému poslání a pro úspěch své jednotky je ochotný položit život, což se také stane.⁶¹

⁵⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 74.

⁵⁷ Tamtéž, s. 73.

⁵⁸ Tamtéž, s. 91.

⁵⁹ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

⁶⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 681.

⁶¹ Tamtéž, s. 689-695.

Sám Kopta tvrdí, že předobrazem pro Sukovu postavu byl legionářský hrdina Jan Gayer, od nějž pro Suka převzal nejen moudrost a statečnost, ale také tvrdou asketičnost a pevné odmítnutí žen v dobách války.⁶² J. O. Novotný říká: „*Osobností poručíka Jana Suka, velitele třetí roty, postavil Josef Kopta důstojný pomník všem Gayerům a Švecům, kteří svým poctivým a upřímným jednáním dovedli si získati bezvýhradnou oddanost a poslušnost svěřeného útvaru [...] a měli dosti rozvahy i nadání, aby jej jako malou lodičku divokým příbojem jistě provedli nesčetnými úklady a nebezpečími, v nichž se potácela, aby mužným a jadrným slovem dodali odvahu a síly tomu, kdo v jakékoli věci k nim se o pomoc uchýlil.*“⁶³

2.5 Charakteristika postav

Pojďme nahlédnout, jak jsou charakterizovány další nejvýznamnější postavy románu o třetí rotě. Začít nemůžeme u nikoho jiného než u Růdla, člověka obrovského těla i srdce. Vypravěč o jeho pozici prozrazuje mnohé hned při jeho představení: „*Růdl je ústřední osobou roty, třebaže není jejím velitelem. O něm se hovoří nejčastěji, není slova či jen pohybu, které by zůstaly nepovšimnuty. Růdl všecko ví, všecko umí a kdybys o tom chtěl pochybovat, je tu jeho mocná ruka, která tě promění v jeho ctitele.*“⁶⁴ Věrně miluje svého velitele, ale i své spolubojovníky. Vždyť „*o rotu a o rotného šlo Růdlovi vždycky v první řadě.*“⁶⁵ Růdlova láska k druhům se projevuje i tím, že na svou hůl vyrývá křížky jako připomínku všech padlých kamarádů, na které každý den vzpomíná.

Růdl je navýsost lidová postava, „*autorita mu znamená bezmeznou oddanost vůdci, kterého si zamiloval, polemizuje pěstí, nenávidí slepě, je nekritický nadšenec, ale duše dobrá od kosti.*“⁶⁶ Podle J. O. Novotného je „*ústřední postavou roty, která k němu vedle Suka vzhlíží jako k svému směrodatnému představiteli.*“⁶⁷ Jako určitý typ zastupuje Růdl většinu reálných legionářů, kteří měli své slabosti a hříchy, ale šli věrně za hlasem svého srdce a věřili ve vítězství svého národa.⁶⁸

⁶² KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 17-18.

⁶³ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 3, s. 52.

⁶⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 23.

⁶⁵ Tamtéž, s. 27.

⁶⁶ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

⁶⁷ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 4, s. 65.

⁶⁸ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 5, s. 80.

Praporčík Jeřábek je voják s duší romantika a umělce. Přestože má útlou postavu, je velice statečný, „*nezná fyzických ani psychologických mezí hrdinství; [...] jeho osobní odvaha roste nad fyzické možnosti.*“⁶⁹ Pořád je zasněný a pro něco zapálený, často je proto velmi radikální. To se projevuje, třeba když navrhuje Sukovi, jak by se podle něj mělo naložit s bolševiky: „*Bratře poručíku, teď je nejlepší příležitost zbavit Rusko té sektářské tmy a hrůzy. Teď je nejlepší příležitost vymrskat odtud tu internacionální sběr a získat si věčné sympatie většiny ruského národa.*“⁷⁰ Podobných plamenných promluv u něj zaznamenáváme více než u kterékoli jiné postavy v díle. Umírněnější Suk jej musí často uklidňovat.

Přemýšlivý učitel Strnad sice nesdílí bezhlavé nadšení některých spolubojovníků a odmítá jejich romantické fantazírování, ale i on má velmi silný motiv k boji. Chce za každou cenu přispět k porážce Rakouska: „*zničiti je stůj co stůj, odkliditi tu mrchu, pro kterou v nové, rodící se Evropě, není místa.*“⁷¹ Dále říká: „*Chci dobít Rakousko, kde se to dá, a uzavře-li Rusko separátní mír, půjdu třeba do Rumunska, jen když budu moci pokračovat ve své revoltě.*“⁷² Je zapřisáhlým odpůrcem monarchií, a proto nadšeně kvituje příchod ruské revoluce. Na rozdíl od ostatních kamarádů poté váhá s odsouzením bolševismu, protože při jeho případném odklizení se obává nového nastolení carismu. To jej v rotě odsoudí do nelichotivé pozice. Nakonec Strnad uzná nutnost vojenského vystoupení proti bolševikům, ale těsně před začátkem boje nešikovně aktivuje výbušninu, zazmatkuje a raději obětavě zahyne, než aby dopustil zranění některého ze svých kamarádů.⁷³ Tento moment lze řadit mezi nejpůsobivější v celé knize.

Výše uvedení vojáci dostávají v knize prostoru nejvíce. Je tu však také řada dalších významných postav, a tak se sluší alespoň zmínit o tom, že v rotě působí odvážný Slovák Pálkovič, věrný služebník Mizina, šouravý Farka, sečtělý Loucký a samozřejmě mnoho dalších zajímavých postav.

Ve třetí rotě však nejsou charaktery všech vojáků jen pozitivní. Benda, který před všemi úzkostně tají svůj syfilis, je neustále zmítán mezi stavy, kdy se zuby nehty drží života, a kdy se jej naopak chce vehementně zbavit. Vůči svému okolí je

⁶⁹ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

⁷⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 626-627.

⁷¹ Tamtéž, s. 38.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž, s. 663-664.

zatrpklý, zvláště nemá rád plukovníka Suka. Proto si vymyslí pomluvu, která má rotného připravit o důvěru vojáků.⁷⁴ Další negativa Bendovy povahy se projeví jeho zbabělostí, když několikrát uteče z boje. Nakonec se zachová jako věrolomný zrádce a přejde k bolševikům, na jejichž straně pak narazí v boji na třetí rotu, což jej stojí život.⁷⁵

Horník Řanda je odmalička veden otcem, sociálním demokratem, k boji za sociální spravedlnost. Při první revoluci se nadšeně infiltruje mezi ruské socialisty. Když pak přichází bolševický nástup k moci, v Řandově nitru probíhá souboj „mezi Masarykem a Leninem“, aby se nakonec přiklonil k bolševismu, „*který chce osvobodit dělníky nejen jednoho národa, nýbrž celého světa*“⁷⁶ a nastolit diktaturu proletariátu. Tajně tedy opouští své vojenské druhy. Stojí ho to velké emoční vypětí, protože ví, že jimi bude zatracen.⁷⁷ I když je Řanda vlastně zrádcem, autor jeho jednání do značné míry ospravedlňuje zevrubným vysvětlením pohnutek, které k němu vedly. Velmi zajímavé je, že si Kopta podle svých slov Řandovu postavu (na rozdíl od řady jiných) kompletně vymyslel, ale později za ním přišel muž, který se hlásil k tomu, že prožil prakticky identický osud jako Řanda. „*Stala se tedy zvláštní a nečekaná věc, že dílo fantazie se hlásilo lidským hlasem ke svému obrazu.*“⁷⁸ Po setkání s „reálným Řandou“ Kopta osudy této postavy v dalším dílu trilogie stylizovaně reprodukoval z části podle jeho vyprávění.⁷⁹

2.6 Reálné osoby

Tomáš Garrigue Masaryk se v knize sice přímo nevyskytuje jako postava zasahující do děje, ale jeho myšlenky, názory a činnost mezi členy třetí roty silně rezonují. Legionáři jej v určitých chvílích dokonce vidí jako zázračného, až nadpřirozeného hrdinu.⁸⁰ Vojáci Masaryka považují za jednoznačného národního vůdce a jsou ochotní za něj bojovat i umírat, čímž hraje důležitou roli v pozadí děje. Za zmínku stojí také moment, kdy Růdl zfackuje českého člena sovětu, který o Masarykovi prohlásí, že je senilní.⁸¹

⁷⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 294-300.

⁷⁵ Tamtéž, s. 687.

⁷⁶ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 4, s. 65.

⁷⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, 574-578.

⁷⁸ KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 22.

⁷⁹ Tamtéž, s. 21-24.

⁸⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 237-240.

⁸¹ Tamtéž, s. 532-535.

Jeřábek je při svém pobytu v nemocnici navštíven kolegy spisovateli, a tak se čtenář setkává s postavami Jaroslava Haška a Františka Langer. Hašek je vyobrazen jako svérázný bavič, velký cynik a nenapravitelný tvůrce nepokojů, zatímco Langer je klidný a utěšující.⁸²

Je zajímavé, že ač ostatní reálné historické postavy mají v díle ponechána svá skutečná jména, praporčík Jeřábek je pouze jakési „krycí jméno“ pro skutečnou postavu legionáře a spisovatele Rudolfa Medka. Podle J. O. Novotného bylo veřejným tajemstvím, že postava Jeřábka symbolizuje ve skutečnosti právě Medka.⁸³ Potvrzuje to i Antonín Hartl: „*Je tu třeba praporčík Jeřábek, v němž není nesnadno poznati básníka Medka.*“⁸⁴

2.7 Vzájemné sepětí vojáků

Důležitým prvkem, který v románu vystupuje na mnoha místech do popředí, je vzájemná láska vojáků. Ta se nejvíce projevuje ve vypjatých momentech. Například když Růdl nešťastně zastřelí při čištění zbraně spolubojovníka Jägra, okamžitě se seběhne celá rota a smutní. Podobný obrázek se opakuje při smrti každého dalšího člena roty. Padlí kamarádi v legionářích žijí dál, což posiluje jejich vůli k dosažení společného cíle, kterým je vybudování Československého státu nezávislého na Rakousku.

Láskyplný vztah se projevuje také sounáležitostí, která mezi vojáky panuje a navenek se projevuje důvěrným oslovením „bratře“. Sounáležitost je znát i ve chvíli, kdy se proviní jeden z vojáků, ale mrzí to všechny.⁸⁵

Se vzájemným sepětím vojáků souvisí i neodbytná touha po pomstě za kamarády padlé v boji. Když je zastřelen velitel Suk, všichni vyrazí k útoku, aby jej pomstili. „*Sta očí jediným dlouhým, nekonečně tesklivým pohledem zalijí na trávě ležícího Suka teplým světlem, a rychle se obracejí dopředu, aby rozestřely nad nepřátelskými řadami příšerné mračno síry a popele. Jeřábek, Růdl, Pálkovič, Kolář, jsou strženi letícím zástupem, a jejich duše, jejich hlas mizí v jediném hlase, v jediné duši supícího obra, který jest sám sobě velitelem.*“⁸⁶ Ztráta milovaného velitele rotu

⁸² KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, 403-419.

⁸³ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 3, s. 52.

⁸⁴ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

⁸⁵ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 308.

⁸⁶ Tamtéž, s. 693.

velice bolí, což srdceryvně vyjadřuje Růdl: „...a kde mám mého miláčka... kde mám mého farmáříčka... už mě nic na světě netěší.“⁸⁷

2.8 Ideál kamarádství

Kamarádství, které se v celé románové trilogii o třetí rotě vyskytuje jako velmi významný motiv, není v literatuře reflektující první světovou válku ničím neobvyklým. Právě naopak. Kamarádství hraje důležitou roli i v dalších českých beletristických textech zobrazujících válečnou zkušenost. Když vybočíme z českého prostředí, narazíme i v cizině na autory, u kterých se kamarádství jako nedílná součást válečných zážitků rovněž objevuje. Za všechny jmenujme knihu *Na západní frontě klid*, kterou napsal Erich Maria Remarque.

Kromě toho se však kamarádství jako důležitý prvek válečného prožitku vyskytuje také v řadě textů memoárové literatury. Jeho zdůrazňování mohlo být podle Jiřího Hutečky způsobeno i faktem, že byl značný rozpor v tom, jak válku vnímali (potazmo na ni vzpomínali) na jedné straně vojáci a na druhé straně civilisti. Bývalí vojáci se po válce, která je určitým způsobem poznamenala, mohli cítit do určité míry izolovaně, protože plně porozumět jim mohli pouze jejich kamarádi „frontovníci“, kteří sdíleli jejich zážitek. Ideál kamarádství byl navíc pevně spjatý s dobovým vnímáním maskulinity.⁸⁸

Sám Kopta přiznává, že ve válce měl možnost lidi poznat mnohem důkladněji než kdykoliv jindy, z čehož načerpal i značnou inspiraci a zkušenost. Říká: „*Nikdy nebudu moci býti dosti vděčen osudu, který mi dal žít s lidmi rámě na rameni a tak často srdce na srdci.*“⁸⁹

2.9 Kompozice a forma

Román je rozdělen na čtyři knihy: *Spiklenců tvář*, *Světla na východě*, *Chvilě nejsmutnější*, *Na život a na smrt* a obsahuje také doslov s názvem *Trosečníci*. J. O. Novotný zmiňuje, že už samotné názvy oddílů knihy zasvěceným napoví, co se v románu bude odehrávat.⁹⁰

⁸⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 714.

⁸⁸ HUTEČKA, Jiří. Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých C. a K. veteránů. *Dějiny – teorie – kritika*, 2014, roč. 11., č. 2, s. 257-259.

⁸⁹ KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 23.

⁹⁰ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 5, s. 79.

Koptův postup je kronikářský, o celém díle můžeme mluvit jako o románové kronice. Podle A. M. Pišy to byl „*sám prudký proud událostí, který Koptovu vyprávění vtiskl dějový rytmus a jeho knize určil rozdělení.*“⁹¹ Ještě dál zachází J. V. Sedlák, když říká, že kompozice *Třetí roty* je vyložene v područí látky.⁹² V knize převažuje chronologická kompozice, není však přísně dodržena v celém díle. Při kulturním představení, tzv. akademii, kterou rota pořádá v městečku, kde přebývá právě v momentě vypuknutí únorové revoluce, si můžeme všimnout, že do sálu přichází rozrušený voják Řanda, aby informoval poručíka Suka o rychlém spádu revoluce. Poté jsme seznámeni s dalším programem akademie. Až o několik stran dál se znovu vracíme k Řandovi a zjišťujeme, co jeho kvapnému vyhledání poručíka předcházelo.⁹³ S podobným stylem vyprávění se setkáváme i na jiných místech knihy.

Pozoruhodný je způsob, jakým vypravěč na začátku románu vábí čtenáře, aby vstoupili do jeho světa a poznali legionářské postavy. „*Proto vás nyní vedu z jednoho konce vesnice ke druhému a prosím vás, abyste vždycky přitiskli hlavu ke sklu tiše a opatrně, neboť kdyby nás uviděli, zachumlali by hlavu do přikrývky nebo by po nás hodili botou, jestli by ovšem na nás raději nevyplázli jazyk.*“⁹⁴ Zde je patrná snaha vtáhnout čtenáře přímo do děje, aby si připadali, že jsou s postavami přímo konfrontováni a mohou jimi býti bezprostředně kontaktováni.

Specifické je také to, že vypravěč, ač sám není postavou vystupující v díle, na několika místech udržuje kontakt s postavami (např. „*vid', Jeřábku*“⁹⁵).

Sám autor později poznamenal, že pro napsání svého prvního románu nebyl ve formálních záležitostech dosti poučen.⁹⁶

2.10 Lyrické pasáže

Na to, že se jedná o román založený na historické skutečnosti, je dílo vyprávěno v mnohých pasážích dosti květnatým jazykem. Své vyprávění Kopta ozvláštňuje lyrickými pasážemi a líčením, jako například když popisuje samovar: „*Bylo v tom mosazném kotli něco strašlivě vzteklého, co je přivázáno tlustým řetězem*

⁹¹ PÍŠA, Antonín Matěj. Josef Kopta: Třetí rota. *Pramen*, 1924, roč. 5., č. 2, s. 94.

⁹² SEDLÁK, J. V. Román legionářský. *Kritika*, 1925, roč. 2., č. 2, s. 74.

⁹³ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 195-206.

⁹⁴ Tamtéž, s. 22.

⁹⁵ Tamtéž, s. 120.

⁹⁶ KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 15.

a marně se pokouší jej přervati a vyraziti k útoku. Ale pomalu mu ubývá sil, umdlévá, krotne, a když tu konečně stojí na podlaze, obklopeno družným kruhem lidí, je již milým a krásným tvorem, který se bez bázně usadil na zem a jen zcela něžně vrní jakousi tuze lyrickou melodií.“⁹⁷

Prorevoluční nadšení je popisováno takto: „*Vesnice vzkypěly, přetékalý hněvem, byly to kotle, z nichž pěna vysoko vystřikovala...*“⁹⁸ Lyrická je i jedna z charakteristik třetí roty: „*Třetí rota [...] to' hudební nástroj, jež se dotekly ruce sta osudů, a který zní, chvěje se, hučí melodiemi drsnými i sladkými, zpěvy plnými úzkosti, hněvu a bolesti, a zase tóny nejradošnějšími, nejsvětějšími, ba milostnými.*“⁹⁹

O praporu vyvěšeném při propuknutí revoluce vypravěč říká: „*Převaluje se tiše, mírně tam a sem, jako by byl teprve děťátkem, jako by se teprve učil dýchat na tom božím světě a světle.*“¹⁰⁰

Během ústupu ruské armády a útoku Němců se také najde místo na lyrický popis přírody: „*Večer zatím pomalu přicházel. Slunce se již blížilo ke svému hnízdu, z něhož vyčuhovala ocelově modrá, měkká a chundelatá vlna, do níž za chvíli spadne zlatý, umdlený pták.*“¹⁰¹ V díle se vyskytují také „*trubky, jichž hlas jako bys viděl stříbřiti se ve vzduchu v podobě plavných vláken, která se vznášejí vzhůru k perleťové obloze.*“¹⁰²

Výbuch popisuje vypravěč, jako když „*se tam při zemi pere hejno jakýchsi zlatých orlů, zoufale bijících do vzduchu svými nádhernými křídly.*“¹⁰³ I ve chvíli, kdy rotný Suk umírá, najde si Kopta prostor na lyrické vyjádření: „*Sukovy oči plovou po obloze jako dva mdlé, studené květy.*“¹⁰⁴

Lyrický vrchol díla a jakousi samostatnou kapitolu představuje doslov románu, kde se setkáváme s jímavým popisem nedotčené ruské přírody, s podlomenou morálkou roty (ale nikoliv Jeřábka) i s Růdlovou obžalobou války.

⁹⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 101-102.

⁹⁸ Tamtéž, 242.

⁹⁹ Tamtéž, s. 21-22.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 214.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 427.

¹⁰² Tamtéž, s. 349-350.

¹⁰³ Tamtéž, s. 429.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 694.

2.11 Humorné scény

V prvním díle Koptovy trilogie o třetí rotě najdeme i humorné scény. Do této kategorie patří například trápení Jägera, přezdívaného Candát. Tento mladík původem z měšťanské rodiny a vyšší společnosti zpočátku ve vojsku velmi trpěl. Zdejší prostředí mu přišlo příliš hrubé a ostatní vojáci, kteří se ho snažili zbavit jeho útlocitnosti, jej chtěli naučit vojenskému způsobu života poněkud tvrdými metodami. Jednou mu Růdl dokonce strčil páchnoucí nohu přímo pod nos.¹⁰⁵ Toto trápení společně s domluvou praporčíka Jeřábka však z Jägera udělalo skutečného muže a vojáka.

Prvky humoru je možno nalézt také v akademii, kterou českoslovenští vojáci připraví v jednom ze svých působišť. Zejména zde humorně působí Kolářovo parodické číslo zesměšňující Rakousko-Uhersko a jeho bývalého panovníka Františka Josefa I.¹⁰⁶

Poněkud anekdoticky vyznívá i zážitek Louckého a Strnada mezi Kabardinci či pozdější vyprávění Louckého o chování dvojice legionářů v Jekatěrinskurgu. Zmiňovaní vojáci, které Loucký kritizuje, si v tomto městě najali všechny kočáry a bavili se tím, že místní buržoasie musí v dešti čekat před divadlem.¹⁰⁷

2.12 Pozadí ruské revoluce

Děj *Třetí roty* se odehrává na pozadí ruské revoluce, což dílu podle J. O. Novotného dodává na působivosti a dramatičnosti.¹⁰⁸ Již od počátečních projevů ruského revolučního hnutí se v knize setkáváme s různými myšlenkovými směry a jejich pojetím nového uspořádání státu, ve kterém již nebude v čele car. Zatímco socialisté-revolucionáři, kterých je zpočátku většina, a k jejichž názoru mají nejblíže i českoslovenští legionáři, proklamují nutnost vést nové a demokratické Rusko k pokračování ve válce, která musí skončit porážkou Německa a Rakousko-Uherska, bolševici (zastoupení např. Lapšinem) to vidí jinak. První názor lze charakterizovat touto citací: „*Dokud nebudou imperialisté poraženi, míru nebude. Jen v poraženém Německu a Rakousko-Uhersku propukne revoluce. Lid vítězného státu by se dal snadno a lehce upokojit. Vítězný císař se svou vládou, armádou a úřady dovede si*

¹⁰⁵ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 51-54.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 196-199.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 710-712.

¹⁰⁸ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 5, s. 79.

získati nové sympatie. Trpce rozčarovaný a za své krvavé oběti tak špatně odměněný lid poraženým císařem pohrdne.“¹⁰⁹ Lapšin však oponuje: „Já nevím, jak u našeho lidu, hlavně u našich vojáků, pochodíte, až jim řeknete, že musí vraždit dále nevinného německého vojáka, dělníka, soudruha.“¹¹⁰ Po svržení cara se jednotlivé proudy revoluce nadobro rozcházejí. Vojáci, kteří se z fronty navracejí domů do vesnic, s sebou přinášejí touhu po sociální spravedlnosti a přispívají k rozdmýchávání dalších revolučních nálad.

K revoluci, která svrhla cara, se českoslovenští vojáci (s výjimkou monarchisty Roubala) nejprve staví pozitivně. „Československý voják na revoluci čekal, revoluci volal, revoluci miluje!“¹¹¹ Díky ní mohlo do legií proudit více vojáků ze zajateckých táborů. Postupně se ale postoj Čechoslováků k revoluci výrazně mění, protože změnou prochází i samotná tvář revoluce. Ruští vojáci, kteří se ujali myšlenek leninismu, začínají odcházet z válečného pole a odmítají nadále zabíjet své „německé bratry“, což je pro legionáře nepřijatelné a ústí to například v incident, kdy se třetí rota s řemeny vrhá na ustupující ruské revoluční vojáky a bije je.¹¹²

Z úst vysloužilého vojáka Ovsějenska se dozvídáme, čím je Leninův bolševismus přitažlivý pro neustále se zvětšující masy lidí. Láká je slibované uzavření míru, nakrmení chudých i zavedení sociální rovnosti. V neposlední řadě pak lid oslovuje i všelidskost a mezinárodní sbratření, které Lenin hlásá. Zajímavé je, že postupně k ruským bolševikům přechází i řada Čechů a Slováků. Bolševici jim nabízejí dobrý plat a různé výhody, navíc výrazně agitují mezi československými vojáky. S tímto prvkem se poté výrazněji setkáváme v *Třetí rotě na magistrále*, druhém dílu trilogie. O agitaci se z velké části starají právě Čechoslováci, kteří přešli do řad bolševiků. Z konkrétních postav v knize se mezi přeběhlíky řadí zejména Řanda, praporčík Benda a spisovatel Jaroslav Hašek.¹¹³

Když odbočíme do reálné historie první světové války, revoluce, která svrhla cara, byla pro československé legie v Rusku skutečným přínosem. Umožnila velký přísun dobrovolníků ze zajateckých táborů, který carský režim brzdil. Přispěla i

¹⁰⁹ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 203.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 204.

¹¹¹ Tamtéž, s. 222.

¹¹² Tamtéž, s. 422-423.

¹¹³ Tamtéž, s. 564-582.

k tomu, že se k národně-osvobozeneckému cíli přidal postupně také požadavek sociální spravedlnosti.¹¹⁴

2.13 Bojové scény

S třetí rotou se ovšem nesetkáváme pouze v zázemí, nýbrž také ve frontové linii. To je významný rozdíl oproti následujícím dílům trilogie (když nebereme v potaz úvodní scénu *Třetí rotu na magistrále*). Právě v bojových pasážích kniha graduje z pohledu své dobrodružnosti.

Sluší se zmínit alespoň několik nejvýraznějších bojových scén. V první z nich jsme svědky rozvědky, kdy Jeřábek naplánuje a se svými vojáky úspěšně provede zajetí nepřátelské hlídky. Zrádný Rosenkranc, který ukradl tajné dokumenty, mezitím neúspěšně číhá na šanci přeběhnout k nepříteli.¹¹⁵ Potom se čtenář s vojáky zúčastní i legendární bitvy u Zborova, která přináší velké a slavné vítězství. Je zde však raněn praporčík Jeřábek.¹¹⁶ Další bojová scéna je nastolena, když je třetí rota obklíčena německými vojáky a z pasti se dostane jen díky hrdinnému manévru Růdlovy skupiny. Při této akci se jako nečekaný hrdina představí odstrkovaný Vycpálek, který pomůže zachránit raněného Bidla, ale sám nepřežije.¹¹⁷

Konflikt třetí roty s rudogvardějci u Pavlovska patří mezi nejbojovnější scény románu. Početně slabší Čechoslováci zde s pomocí kozáků vymyslí propracovaný plán, který se díky lsti, momentu překvapení i odhodlané bojovnosti podaří přetavit v jednoznačné vítězství. I tak ale dojde ke ztrátám, protože zde padne Mizina a nešťastně také Strnad.¹¹⁸ Na novém bojišti se pak třetí rota utkává s dalšími bolševickými jednotkami. V obrněném voze, který se podaří zničit díky hrdinství Suka a jeho oddílu, se zde znovu setkáváme se zrádcem Bendou, kterého Suk probodne svým bodákem. Při následném mohutném útoku rudogvardějců a zoufalé snaze povzbudit vystrašenou rotu je však Suk zastřelen, což vyvolá vítězný mstivý protiútok legionářů.¹¹⁹

¹¹⁴ HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 11.

¹¹⁵ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 330-340.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 353-369.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 447-467.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 651-667

¹¹⁹ Tamtéž, s. 685-694.

2.14 Zásadní konflikt

Po říjnové socialistické revoluci uzavřelo bolševické Rusko mír s Německem a Rakousko-Uherskem. Českoslovenští legionáři ale chtějí v boji za samostatnost svého státu pokračovat, a tak je rozhodnuto o jejich odjezdu do Vladivostoku a přesunu do Francie. Mnozí vojáci (včetně Jeřábka) však mají pocit, že jim bolševici v přesunu brání. To se projeví také tím, že jsou legionáři v Penze na žádost bolševické vlády částečně odzbrojeni. Jeřábek dokonce začíná uvažovat, zda by nebylo přínosnější svrhnout vládu bolševiků a obnovit ruskou frontu. S tím ale Suk nesouhlasí, protože by to bylo příliš riskantní.¹²⁰

Stupňující se nesoulad mezi československými vojáky a bolševiky postupně přerůstá v otevřené nepřátelství. Po incidentu v Čeljabinsku a napadení legionářů u Marijanovky propuká válka mezi Čechoslováky a bolševiky. Důležitým faktorem je skutečnost, že v rudé armádě bojují převážně Maďaři a Němci, ke kterým chovají legionáři velkou nenávist. Naopak proti slovanským Rusům Čechoslováci bojovat nechtějí. K boji proti bolševikům je nabádá i samotné ruské obyvatelstvo.¹²¹ Skoro se až zdá, že Kopta chtěl převalit všechnu vinu za zlé činy na Němce, Maďary či Rakušany, a naopak očistit Rusy. Jako by se ztotožnil s jedním z vojáků, který říká: „*Rusové to nemohou bejt, Rusové by nám něco takového neprovedli, to ta holota austrijácká...*“¹²²

2.15 Ruská povaha a ruská žena

Ruskou povahu v autorově podání vystihuje obřadnost. „*Ó, Rusové milují proměňovati nejvšednější události v cosi mimořádně významného, [...] v cosi mnohotvárného a mnohomluvného.*“¹²³ Obřadnost se projevuje stejně výrazně u měšťanů i u vesničanů.

Se speciální pečlivostí se Kopta zaměřuje na ruské ženy: „*Ruské ženy, toť neustálé, starostlivé režisérky, které by nejraději z každého dne vytvořily scénu s tisíci proměnami a vznosnými, graciesními gesty, kterými prosluly tance*

¹²⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 556-560.

¹²¹ Tamtéž, s. 621-627.

¹²² Tamtéž, s. 627.

¹²³ Tamtéž, s. 120.

*starodávných bojarin.*¹²⁴ Mezi záporné vlastnosti zobrazovaných Rusek patří marnivost a také chlípnost, když touží zejména po Jeřábkovi.¹²⁵

Zvláštním typem ruské ženy je obětavá kurtizána Věra, která najde Jeřábka při jeho útěku z nemocnice a pomáhá mu, aby se dostal za českým doktorem.¹²⁶ Tato žena, která ví, co znamená prožívat utrpení, je velmi ochotná a štedrá, ale má až příliš sentimentální představy.

2.16 Aktuálnost a realnost díla

Dílo bylo napsáno v době, kdy události spojené s činností legionářů teprve doznávaly a lidé je měli v čerstvé paměti. V té době šlo bezesporu o aktuální téma, které stále hýbalo společností, a ta jej dokázala docenit. J. O. Novotný přímo označil *Třetí rotu* za román, po kterém bylo dlouho voláno.¹²⁷ Legionáři byli vnímáni jako někdo, kdo výrazně přispěl k vybojování svobody národa. Společnost si jich tedy vážila. *Třetí rota* podle svědectví Vladislava Vančury „*naráz a v nebývalé míře upoutala širokou čtenářskou obec*“¹²⁸ a byla jednou „*z nejvýznačnějších knih současné výpravné prózy.*“¹²⁹ Na motivy této knihy vznikl v roce 1931 dokonce stejnojmenný film.

Koptovo dílo je inspirováno řadou skutečných událostí a i tam, kde autor fabuluje, činnost legionářů popisuje dosti reálně. Vladislav Vančura dodává: „*Popisované příběhy se snad neudály, nicméně situace a děj jsou vyjádřeny a pojaty pravdivě, jejich logika je životní.*“¹³⁰ Kopta vycházel ze svých reálných zkušeností a docílil výrazného efektu. Sami bývalí legionáři se s dílem ztotožňovali. Vančura píše: „*Velmi často slýcháváme legionáře, kteří na sebe vztahují určité stránky knihy a poznávají se v situacích, které si autor vykombinoval.*“¹³¹ Problém byl v tom, že československá veřejnost si legionáře za války idealizovala, považovala je za jakési blanické rytíře, a zákonitě byla jejich „příliš lidskou“ tváří po jejich návratu do vlasti

¹²⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 120.

¹²⁵ Tamtéž, s. 123-126.

¹²⁶ Tamtéž, s. 387-394.

¹²⁷ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 5, s. 66.

¹²⁸ VANČURA, Vladislav. Poznámka o próze Josefa Kopty. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972, s. 364.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, s. 365.

¹³¹ Tamtéž.

zklamána. Podle Kopty však byl nejpozoruhodnější právě fakt, že za úspěchy legií stáli obyčejní smrtelní lidé.¹³²

Otázkou je, do jaké míry je příběh třetí roty aktuální v dnešní době, zhruba sto let od popisovaných událostí. Historikové i dnes vnímají zásluhu legionářů o vznik samostatného Československa jako nezanedbatelnou, což potvrzuje třeba Václav Veber v úvodu k jedné z mnoha publikací, jež na toto téma vznikla: „*Nepochybně oni to byli, kdo stál u zrodu Československé republiky v říjnu 1918.*“¹³³ Z hlediska historiků téma československých legií rozhodně určitou aktuálností stále oplývá. Co se týká umělecké literatury, podle Drahomíry Vlašínové ztratil román o třetí rotě časovou aktuálnost a s ní i uměleckou působivost.¹³⁴ Do jisté míry se s tímto názorem dá souhlasit.

Určitý problém díla spočívá v tom, že se v něm objevuje řada slov, jejichž význam může být pro většinu čtenářů dnes již neznámý. Důvodem je zastaralost výrazů, ale někdy také specifická jejich využití. Jedná se o slova z vojenského prostředí (vintovka, kynžál, štyk), součásti oděvů či doplňky (papacha, binokl) či výrazy pro označení osob v ruském prostředí (moloděc, zemlák, báťuška, bárin, věstový).

2.17 (Ne)odsouzení války

Zajímavé je, že ve *Třetí rotě*, na rozdíl od řady jiných děl reflektujících válečnou zkušenost (zmiňme alespoň román francouzského autora Romaina Rollanda *Petr a Lucie*), není válka jako taková zásadně zavržována a kritizována. S největší pravděpodobností hrál roli fakt, že válka byla pro přeběhlé Čechoslováky, o kterých kniha zejména vypráví, jedinou šancí, jak získat pro svůj národ nezávislost. Její smysl byl tedy nalézán v cestě k národnímu osvobození. To zmiňuje i Jiří Nolč: „*První světová válka znamenala pro český národ po staletích tvrdého národnostního útlaku konečně příležitost získat ztracenou svobodu.*“¹³⁵ Boj za tuto ušlechtilou ideu, jakkoliv byl krvavý a krutý, měl svůj vyšší význam a dle vyznění knihy rozhodně

¹³² KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 13-14.

¹³³ VEBER, Václav (ed.). *Československé legie v Rusku: sborník příspěvků z kolokvia 9.5.2001 v Praze*. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna, 2002, s. 5.

¹³⁴ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Josef Kopta. In: BLAHYNKA, Milan (ed.). *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 286.

¹³⁵ NOLČ, Jiří. *Československá armáda za první republiky*. Brno: Computer Press, 2007, s. 2.

stálo za to jej podstoupit. Je přirozené, že takové vnímání války se objevilo právě na té straně, která z konfliktu vzešla vítězně.

Přesto se však v samém závěru knihy obžaloba války vyskytuje. Pronáší ji Růdl: „*Zabil jsem deset Austrijáků... proč? [...] Proč jsme bratra poručíka ztratili, proč jsme jich ještě jinejch přes padesát ztratili... proč mám na holi ty křížky... proč tu ležím... proč tu chcípám... proč tu hniju... himl hergot, tak mi odpovězte, proč?*“¹³⁶ Navíc ještě podtrhuje dosavadní bezvýslednost války: „*Tak, kde máme tu svobodu, bratře praporčíku, kde máme, jářku, tu svobodu, kde máme to osvobozený Rusko, kde máme ty spojence, který nám měli přijít na pomoc, kde máme to rozflákaný Rakousko?*“¹³⁷

2.18 Recenze

O významu díla v době vydání svědčí slova J. O. Novotného, podle něhož Josef Kopta, „*dotud autor několika celkem nevýznamných knížek*“¹³⁸, *Třetí rota* strhl pozornost veškeré české kritiky.¹³⁹ Novotný dokonce říká, že Koptovy slovesné kvality jej „*postavily mezi nejslibnější talenty nové české prózy.*“¹⁴⁰ Dále oceňuje „*bohaté vědomosti charakterizační, schopnosti proniknouti hluboko do psychologie jednotlivce a z daných faktů zrekonstruovati jeho duševní život, značně vyvinuté možnosti stylistické a krásného talentu výpravného, smělou odvahu operovati osobami ještě žijícími, pečlivou úzkostlivost historika...*“¹⁴¹ Novotný zdůrazňuje, že kronikářský postup, který si Kopta zvolil, je pro jeho dílo vhodný.¹⁴²

Podle Vladislava Vančury se zaměřil Kopta ve *Třetí rotě* zejména na obsah díla. „*Nad slovesným záměrem spisovatelovým převládá zde snaha vyjádřiti co nejzevrubněji životní skutečnosti.*“¹⁴³ Jednotícím prvkem díla je podle Vančury morální idea. „*Třetí rota se vyznačuje prostotou, jasem a pravdivostí.*“¹⁴⁴ Ty jsou vyjádřeny zvolna a široce plynoucí popisnou řečí.¹⁴⁵

¹³⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 713-714.

¹³⁷ Tamtéž, s. 714.

¹³⁸ NOVOTNÝ, J. O. Katabase I. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 25, s. 388.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 5, s. 81.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 4, s. 66.

¹⁴³ VANČURA, Vladislav. Poznámka o próze Josefa Kopty. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972, s. 364.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 364-365.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 365.

Antonín Hartl říká, že to, o co Koptovi šlo, tedy vytvořit kolektivistický román, se mu podařilo skvěle. Podle Hartla je hlavním rysem Koptovy autorské individuality jeho humanismus, kdy u záporných postav odhaluje pohnutky jejich činů, aby zmírnil hloubku jejich provinění.¹⁴⁶ I Jaroslav Hrbek vidí jako důležitý prvek díla lidskost.¹⁴⁷ Podle něj „*tehdejší náladu a každodenní sled událostí zachycuje Koptova Třetí rota věrně.*“¹⁴⁸ Karel Sezima tvrdí, že Koptovi šlo „*hlavně o správné a nestranné vystižení skutečnosti.*“¹⁴⁹

Kolega legionář František Langer o Koptově románu prohlásil, že se v něm vyjímá „*ovzduší srdečné družnosti.*“¹⁵⁰ Koptovy postavy jsou podle A. M. Píшы životné a dobře odstíněné. Píša dílo hodnotí velmi pozitivně a svou pochvalnou recenzi zakončuje slovy: „*Koptova Třetí rota je z těch knih, za něž byste autorovi rádi stiskli ruku.*“¹⁵¹

Ohlasy na dílo však nebyly pouze kladné. F. X. Šalda o něm hovoří takto: „*Třetí rota je veliké plátno, žel veliké spíš rozměry než básnickým soustředěním a slovesnou jadrností. Vítězí zde příliš látka, které nedrží rovnováhu ani zdaleka invence formy; je to empirický, žel až příliš empirický přepis skutečnosti, ne její přetavení v básnický a umělecký tvar; je to mnohem spíš reportážová kronika než epos...*“¹⁵² Vykreslení postav u Kopty Šalda hodnotí jako nedostatečné.¹⁵³ Také J. V. Sedlák hodnotí dílo velmi kriticky: „*Kopta je stylově nevýrazný, neosobitý.*“¹⁵⁴ Přiznává však autorovi zásluhu, že dokáže osud legionářů zachytit v jímavé životní pravdivosti a výstižně postihuje ruské prostředí se zdejšími obyvateli.¹⁵⁵ František Všeticka považuje Koptovo dílo o třetí rotě za velké především svým rozsahem. Za zdařilejší pak považuje až jeho pozdější kratší prózy.¹⁵⁶

¹⁴⁶ HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 148.

¹⁴⁷ HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 18.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁹ SEZIMA, Karel. Román legionářský (II.). *Lumír*, 1928, roč. 55., č. 5, s. 487.

¹⁵⁰ VOJTKOVÁ, Milena (ed.). *František Langer: Prostor díla: úvahy a vyznání o kultuře*. Praha: Akropolis, 2001, s. 82.

¹⁵¹ PÍŠA, Antonín Matěj. Josef Kopta: Třetí rota. *Pramen*, 1924, roč. 5., č. 2, s. 96.

¹⁵² ŠALDA, František Xaver. Dva moderní vypravěči. *Šaldův zápisník*, 1932-33, roč. 5., s. 403.

¹⁵³ ŠALDA, František Xaver. Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky. *Šaldův zápisník*, 1929-30, roč. 2., s. 163.

¹⁵⁴ SEDLÁK, J. V. Román legionářský. *Kritika*, 1925, roč. 2., č. 2, s. 74.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 74.

¹⁵⁶ VŠETIČKA, František. *Podoby prózy: o kompoziční výstavbě české prózy dvacátých let*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 166.

3 Třetí rota na magistrále

3.1 Ruský člověk

V románu *Třetí rota na magistrále*, druhém dílu trilogie pojednávající o třetí rotě, je mnohokrát zobrazována specifičnost ruského člověka. Jako určitá ilustrace může posloužit názor ruského podplukovníka, který si přeje jednotné Rusko pod nadvládou diktátora. Dle tohoto muže je ruský člověk na pevnou nadvládu natolik zvyklý, že pokud o ni přijde, chybí mu a nedokáže bez ní žít. Podplukovník říká: „*My jsme východ, my jsme Rusko a neslyšíme-li nad hlavou britké povely, rozběhneme se na všechny strany. Jsme lidé stepní a ti nedovedou žít na vlastní pěst.*“¹⁵⁷

Pokud se zaměříme na obě proti sobě stojící armády ruské občanské války, jejich obraz není v díle příliš příznivý. Bolševici jsou spojováni zejména s krutostí a opíjením se.¹⁵⁸ Ze srovnání o mnoho lépe nevycházejí ani bělogvardějci, jejichž armáda je navíc oproti československým legiím vyobrazena jako výrazně zbabělejší. Dezerce vojáků u nich není ničím neobvyklým.¹⁵⁹

3.2 Ruská žena

Jako svébytný typ se v tomto Koptově díle jeví ruská žena. Můžeme říci, že hlavní představitelkou této kategorie je v díle Zoja Vladimirovna Morgunová, příslušnice ruské buržoazie, nejbohatší jekatěrinburská žena a po určitý čas milenka praporčíka Jeřábka. Zoja podléhá velkým psychickým výkyvům. V jednu chvíli blouzní, že nenechá Jeřábka nikdy odejít a raději zemře, aby se hned zase ztotožňovala s heslem „Rusko Rusům“. Pro Jeřábka je Zoja přímo ztělesněním celého Ruska, které vidí v jejích očích, slyší v jejím hlase a cítí v jejím objetí.¹⁶⁰

Velká láska Zoji Vladimirovny Morgunové s Jeřábkem končí v momentě, kdy se Zoja přemění v přesvědčenou socialistku a Jeřábek odchází v rámci odsouzení československého vojska na východ.¹⁶¹ Po tomto rozchodu se Zoja vydá za dělníky na předměstí a získá jejich důvěru. Tím se však stane nebezpečnou pro bývalé druhy

¹⁵⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 30.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 33-38.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 29-31.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 152-157.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 250.

z řad buržoazie. Na jejich popud je zatčena a v očích dělníků zdiskreditována. K útěku jí pomůže muž, který ji dávno miloval, a dokonce je předstírána její smrt. Zoja nakonec skutečně umírá společně s řadou dalších uprchlíků, které postihne epidemie skvrnitého tyfu při cestě vlakem do Vladivostoku. Její příběh plný zvrátů připomíná sentimentální lidovou povídku a neztratil by se ani v dnešní „červené knihovně“.

Podle Otakara Šimka je žena v tomto románu především nositelkou revoluční nákazy, ať už se jedná o Talju, Marfu nebo Zoju Vladimirovnu.¹⁶²

3.3 Milostné vztahy

Věcí, která se v prvním dílu trilogie vůbec neobjevuje, ale která naopak ve druhé části hraje důležitou roli, jsou milostné vztahy. Nejvíce prostoru je věnováno vztahu mezi Jeřábkem a Zojou Vladimirovnou Morgunovou. Paradoxně to byl právě Jeřábek, kdo v předchozím díle říkal: „*Nechci ženy! Nutí člověka k sentimentalitě a její náruč podráží naše srdce, které již tak dlouho učíme hrdosti a jistotě. Její něha rozpaluje v nás stesk po domově, který oslabuje naši d'ábelskou odvahu.*“¹⁶³

Další milostný vztah vznikne mezi Kolářem a mladičkou bolševičkou Taljou. U obou vztahů je důležité, že nad mileneckou láskou je nakonec upřednostněna láska k idejím či určitému přesvědčení. Zoja se s Jeřábkem rozejde kvůli přechodu mezi bolševiky, on ji naopak musí opustit vzhledem ke svému vojenskému poslání. Talja, která se v pokročilé fázi příběhu nachází ve Vladivostoku, nedaleko od místa pobytu internovaného Koláře, se rozhodne nenavštívit jej, protože pro ni je v tu chvíli přednější její agitační poslání v připravované Gajdově vzpouře. Taljina láska ke Kolářovi, která se rozvinula z původní náklonnosti pouze předstírané, motivované touhou sblížit se s Čechoslováky a získat je na svou stranu ruského revolučního zápasu, sice nemizí, ale je odsunuta do pozadí, protože Kolář je již jen „*odzbrojený voják, který jí nemůže býti v ničem nápomocen*“.¹⁶⁴ Vztah nakonec skončí tragicky, protože Talja je při pokusu o vyvolání revoluce ve Vladivostoku zastřelena a svržena do moře, kde je nalezena právě Kolářem a jeho druhy.¹⁶⁵

¹⁶² ŠIMEK, Otakar. Dvojí román anabase. Literární svět, 1928, roč. 1., č. 11, s. 6.

¹⁶³ KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, s. 124-125.

¹⁶⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 526.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 528-535.

Jediným výrazněji sledovaným milostným vztahem, který není nijak provázán s politickými záležitostmi, je láska mezi Farkou a ruskou dívkou, kterou si v jedné vesnici vybere a přivede do legionářského vlaku. Růdl ho sice varuje, že ho dívka omrzí a bude se jí brzy chtít zbavit, ale Farka na něj nedá. Postupně se však Farkovi jeho družka skutečně omrzí a nejraději by se jí zbavil. Ve Vladivostoku to dokonce vyvrcholí tím, že Farka uvažuje nejprve o vraždě dívky a poté o sebevraždě. Ta se mu však nevydaří, a naopak utvrdí Farku v tom, že ač nikoliv úplně s nadšením, dívku si vezme za ženu a odveze do Čech.¹⁶⁶

3.4 Způsob vyprávění

Vyprávěné události jsou v díle seřazeny víceméně chronologicky, přeskakuje se mezi jednotlivými místy a postavami. V románu však najdeme i pasáže, ve kterých se vypravěč od popisované přítomnosti najednou jedním či několika souvětími odchýlí k budoucím dějům. Například když je popisován oddaný vztah Růdla k praporčíku Jeřábkovvi, vypravěč odbočí k dějům budoucím: „*Dej Bůh, aby se všichni Růdlovi velitelé, kteří po Jeřábkovvi přijdou, těšili z této jeho zásady, která, jak uvidíme, nebyla dogmatická a závisela zcela vrtošivě na jeho lásce nebo odporu k osobě velitelově.*“¹⁶⁷ Pojednání o historických událostech se v díle střídají s konverzačními pasážemi.

3.5 Vývoj velitele Jeřábka

Pokud byl ve *Třetí rotě* pravým (takřka ideálním) hrdinou rotný Suk, ve *Třetí rotě na magistrále* jeho roli zpočátku přebírá praporčík Jeřábek. Ten prokazuje statečnost a odhodlanost plnit svou povinnost, když po přijetí zprávy o převratu v Praze ani na chvíli neváhá a je připravený pokračovat v boji, jelikož to rozkazy od vedení žádají. Následně Jeřábek osvědčí i svou moudrost, když odbojného Koláře pochválí namísto potrestání, čímž rozptýlí rodící se nepokoje v rotě.¹⁶⁸ Jeho moudrost a znalost psychologie vojáků mu brzy přinášejí post náčelníka vojenského úřadu u Národní rady. Po jistém váhání toto místo Jeřábek přijme, což postupně přispěje k jeho odcizení od bývalých druhů z třetí roty.

¹⁶⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 555-562.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 47.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 19-40.

Jeřábka ale kromě nového vojenského postu změnila ještě více událost ve válce nenadálá - láska. Zamiloval se do Zoji Vladimirovny, u které byl ubytován. Postupně se Jeřábek od svých „bratrů“ z roty začal výrazně odlišovat (zejména svou životní úrovní a oblékáním), což mu vyčítá nejprve odbojný Kolář. Změnu začali vnímat i Jeřábkově nejbližší, jako je Růdl, který ji popisuje po svém: „*Žvejkal jsi fazole s náma a každej ti viděl do talíře. Ted'ka si myslej: nojo, vono se mu votad' nechce, když má ty pečínky a ten nóbl kvartýr s pěknou frajerkou. A jaký máš ted'ka prstíčky!*“¹⁶⁹ Vojsko, které bylo o Jeřábkově proměně přesvědčováno i různými pomluvkami ze strany zbolševizovaných delegátů, postupně začalo Jeřábka vnímat jako svého nepřítele. Projevovalo se to i posměšnými nápisy, které se objevily na vlaku, kterým se Jeřábek přesouval.¹⁷⁰

Vojenský převrat, který svrhnul ruskou demokracii a k moci vynesl diktaturu admirála Kolčaka, nebyl Jeřábkově po chuti. Uvědomoval si, že českoslovenští legionáři nebudou chtít bojovat za zájmy diktátorského režimu, definitivně se zpečetí jejich demoralizace a znehodnotí se jejich přesvědčení o nutnosti válčit proti bolševikům.¹⁷¹ Ačkoliv československé legie s Kolčakovým převratem nesouhlasily, nemohly proti němu nic dělat.

3.6 Obraz významných historických postav v díle

Generál Gajda, legionářský hrdina a později prvorepublikový politik, je v románu zobrazen jako velmi ambiciózní muž, který je ruským lidem vnímán jako nepřemožitelný válečník a hotový mstitel popraveného cara. Mezi ruskými vojáky si Gajda získává vysokou oblibu, díky své málomluvnosti a nepříliš výraznému projevování emocí je považován za tajemného. V jeho žilách koluje vojenská krev.¹⁷² Dokazuje také svou vychytralost, když se rozhodne opustit frontu ve chvíli, kdy je jisté, že bude stejně brzy prolomena. Poté Gajda cestuje do Vladivostoku a chystá se na vzpouru proti Kolčakovi, ta se však nezdaří. K jejímu propuknutí dojde předčasně a je potlačena za pomoci japonských vojáků. Generál Gajda ale zůstává trestu ušetřen, pouze musí urychleně opustit Rusko. Pěnkava, který byl v čele roty, kterou v začátcích legionářské rebelie Gajda demonstrativně odzbrojil, rozzlobeně

¹⁶⁹ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 204.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 322-325.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 98.

¹⁷² Tamtéž, s. 79-82

poukazuje na to, že Gajda vlastně nakonec dělá totéž, za co dříve tvrdě trestal - a jak už to tak bývá, on sám za to potrestán není.¹⁷³

Generál a ministr vojenství Milan Rastislav Štefánik je v knize představen jako bájný hrdina ze západní fronty, který ale nemůže pochopit specifika vojenské duše ruských legionářů. Přesto je velmi sebevědomý a spoléhá na své nepopiratelné osobní kouzlo, které má podle jeho představ přimět legionáře k novému slavnému boji proti bolševikům. Zároveň je ale také nemocný a jeho tělo strádá. Výrazně se v díle projevuje jeho hrdost a autoritativní postoj.

Gajda ani Štefánik v Koptově podání nejsou rozhodně pouze hrdiny. Dokonce se dá říct, že v určitém smyslu jejich postavy vyznívají v *Třetí rotě na magistrále* poměrně negativně, což je podle J. O. Novotného způsobeno Koptovou prorevoluční zaujatostí.¹⁷⁴

Pozoruhodné je srovnání postavy Štefánika z *Třetí rotě na magistrále* s jiným Koptovým dílem pojednávajícím o tomto československém generálovi a politikovi. V útlé biografické knize s názvem *Štefánik*¹⁷⁵ hovoří Kopta o titulní postavě jako o hrdinovi, jenž svůj život zasvětil práci pro československý národ. Ve vztahu k legiím v Rusku, za kterými Štefánik na přelomu let 1918 a 1919 přicestoval, je i zde formulováno Štefánikovo přání, aby legionáři ve svém boji proti bolševikům vytrvali co nejdéle, z čehož by mohl nově vzniklý Československý stát těžit na mírové konferenci ve Versailles. Zároveň je však v této knize vyslovena myšlenka, že chtěl Štefánik po zhlédnutí horšící se fyzické i psychické situace vojska dostat legionáře do vlasti tak rychle, jak jen to bude možné.¹⁷⁶ Štefánikův charakter se v obou srovnávaných Koptových dílech v zásadě shoduje, nicméně v knize *Štefánik* je přeci jen zobrazen v trochu pozitivnějším světle.

3.7 Duch vojska

Pro dostatečné chápání psychických procesů mnohých postav románu je třeba správně proniknout do kolektivní psychiky legionářů, do tzv. duše vojska. Jeřábek se snaží vysvětlit generálu Štefánikovi svízelnou povahu legionářů, když říká, že „*duše*

¹⁷³ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 531.

¹⁷⁴ NOVOTNÝ, J. O. Katabase II. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 26, s. 404-406.

¹⁷⁵ KOPTA, Josef. *Štefánik*. Praha: Památník odboje, 1923, 33 s.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 26-31.

tohoto vojska je velmi složitá a má svou, osobitě svou náplň, již někdy ani člověk, který tu s nimi žil, snadno neporozumí. ¹⁷⁷

Když Štefánik kritizuje přílišnou demokracii v legionářském vojsku, poukazuje Jeřábek na možnost taktického využití této skutečnosti tvrzením: „*Vím, že si dají lépe říci po dobrém nežli po zlém. Všecko ti ochotně odhlasují, i zrušení výborů ti odhlasují, jen když budou mít pocit, že se to nedělalo přes jejich hlavu.*“¹⁷⁸ Pokud tedy dostanou legionáři možnost řídit se svým vlastním rozhodnutím, drží se jej pak mnohem ochotněji, než kdyby jim byl dán přímý rozkaz od vedení. V případě, že je československým vojákům naopak rozkazováno, mají tendenci se bouřit. Fakt, že je lepší a mnohem platnější jednat s vojáky po dobrém, se prokazuje hned na několika místech v knize, například při řešení vzpoury na lodi odvázející legionáře z Ruska. Vojáci, kterým zde není vyhrožováno, se autoritě podrobují snadněji než ti, které se snaží kapitán lodi přesvědčit násilím. K jejich uklidnění přispěje až pohotovými zásahy Růdla.¹⁷⁹

Čechoslováci jsou na bojišti velmi kvalitními vojáky, ale do problémů se dostávají, když se nacházejí mimo něj. Zajímavým způsobem to shrnuje Masaryk: „*Náš člověk je dobrý voják, když je v boji; pak je statečný a chytrý, jako málokdo. Umí se dostat z každé šlamastiky, ale když v ní není, tedy do ní vhrkne sám. Neumí vždy vytrvat a selhává, když nemá co dělat, to bylo před Sibiří a na konci sibiřské kampaně zas.*“¹⁸⁰

3.8 Kořeny střetu uvnitř legií

Na Jeřábkem uprázdněné vůdčí místo v rotě nastupuje praporčík Sádlo, který se však podřízeným vojákům okamžitě znelíbí. Jeho pozice je těžká už z toho důvodu, že nedosahuje řečnických kvalit ani tělesných parametrů, jakými disponovali jeho předchůdci Suk a Jeřábek. Sádlo je navíc zastáncem jiného myšlenkového směru, než jaký se postupně začíná v rotě prosazovat, což je obecnějším jevem v armádě, která se začíná vzpírat svému vedení.

Když se k legionářům dostala zpráva o vzniku Československé republiky, vyskytl se náhle vážný problém. Cíl, za který celou dobu bojovali, je najednou

¹⁷⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 137.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 137.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 577-580.

¹⁸⁰ HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 17.

splněný. U mnohých se rázem projevuje vlna nostalgie, začínají vzpomínat na domov, který pro každého symbolizuje něco jiného. Chtějí domů, pryč je jejich bojová morálka. To se pochopitelně nemůže líbit velitelům, kteří mají rozkaz vytrvat v boji.¹⁸¹ Sám Kopta se o legionářském vojsku ve spisu *Jak vznikala „Třetí rota“* vyjadřuje takto: „*Dokud mělo jasnou ideu, poslouchalo a bojovalo. Bojovalo s každým, kdo se mu postavil do cesty, bojovalo i s bolševiky, kteří ztěžovali jeho cestu a podněcováno jejich ruskými odpůrci chtělo i této zemi vybojovati demokracii, po níž samo toužilo a již ve svých útvarech žilo.*“¹⁸²

Po svržení ruské demokratické vlády a nastolení Kolčakovy diktatury mají českoslovenští legionáři o důvod víc, proč se jim nechce bojovat: „*V poctivé a rovné mysli těch prostých mužů byly všechny diktatury ohavné a nesnesitelné a oni dobře tušili, že tyranie bílá nebude lepší tyranie rudé.*“¹⁸³ Čechoslováci odmítají bojovat v zájmu krutovlády, která jim připomíná tu carskou. Pátá rota se dokonce rozhodne neuposlechnout rozkazy a je generálem Gajdou demonstrativně potrestána vyřazením z armády a zbavením legionářské cti.¹⁸⁴

Kolář, který třetí rotě jako první přináší zprávu o vzniku samostatného Československa, se brzy staví do čela těch, kteří již neprojevují ochotu nadále bojovat. Podle jeho mínění by se měl svolat sjezd zástupců celého vojska, který by rozhodl o jeho dalším osudu. Kolář tvrdí, že „*vojsko si musí rozhodnout samo, co bude dál!*“¹⁸⁵ Jinými slovy by podle něj měli mít legionáři právo vrátit se do osvobozené vlasti, k jejímuž vybudování přispěli, a nikoliv povinnost nasazovat vlastní životy v ruské občanské válce proti bolševikům. Kolář v zájmu šetření české krve dokonce poruší Jeřábkův rozkaz a přiměje rotu, aby se stáhla z bojové pozice. Tím nastolí morální dilema, jehož rozřešení nechává autor na samotném čtenáři. Toto dilema můžeme zjednodušeně interpretovat jako otázku, zda je lepší za všech okolností splnit rozkaz (nebo jinými slovy svou čestnou povinnost), nebo se vzepřít a příkaz porušit za účelem vykonání něčeho, co považujeme za správné. Odpověď na tuto otázku rozhodně není jednoduchá, každý jednotlivec může za správné považovat něco jiného.

¹⁸¹ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 11-19.

¹⁸² KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, s. 26.

¹⁸³ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 59.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 125-132.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 16.

Kolář navíc svými řečmi či popěvky rozněcuje spory uvnitř roty.¹⁸⁶ Rozhodně však není jediným vojákem, který se začíná ptát: „*Proč tu mám umírat, je-li náš cíl uskutečněn?*“¹⁸⁷ J. O. Novotný se na Koláře dívá jako na zbabělce a opatrníka.¹⁸⁸ To je však (jak je naznačeno výše) výrazně zjednodušený pohled.

3.9 Vztah vojska a velení

Jednou z věcí, která v díle prochází nejdynamičtější proměnou, je rozhodně vztah mezi legionáři a jejich vedením. Vojáci jsou zprvu oddaní společné myšlence, kterou je boj proti bolševikům. Ostatně o ozbrojeném vystoupení proti nim rozhodli demokraticky sami vojáci prostřednictvím zvolených delegátů na sjezdu. Situaci ale výrazně změní dva klíčové body. Prvním je vznik samostatné Československé republiky, který je splněním cíle, za kterým se původně legionáři vydali do boje. Druhým mezníkem je převrat admirála Kolčaka, který svrhne ruskou demokratickou vládu a postaví se do čela „bílého“ teroru. Mnozí legionáři by se rádi dostali urychleně domů a nechtějí již dále bojovat, zvláště ne v zájmu diktatury. Jaroslav Hrbek říká: „*Po 28. říjnu nebyl náš voják ochoten bojovat a umírat za jakýkoli náhražkový cíl, tím méně za cizí zájmy, zejména pak proti ruské revoluci po boku kolčakovské reakce.*“¹⁸⁹

Navíc je v knize řada delegátů (zvolených zástupců vojska) v čele s členem třetí roty Kolářem postupně čím dál tím více ovlivňována bolševickými ideály. Dochází tedy k nevyhnutelnému střetu těchto delegátů, kteří věří, že jednájí v zájmu masy celého vojska (a do značné míry tomu tak skutečně je), a činitelů vedení armády, mezi které patří generál Syrový, ministr vojenství Štefánik, ale také praporčík (později plukovník) Jeřábek. V jejich zájmu je zajistit, aby díky činnosti legií byly splněny požadavky Československé republiky na Versailleské mírové konferenci a poté zorganizovat čestný a bezpečný návrat vojska domů.

3.10 Zásadní konflikt

Mezi zmíněnými představiteli vrchního velení vojska a politickými zástupci republiky na straně jedné a volenými delegáty reprezentujícími vůli velké části

¹⁸⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 40-43.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 51.

¹⁸⁸ NOVOTNÝ, J. O. Katabase I. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 25, s. 389.

¹⁸⁹ HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 14.

armády na straně druhé se tedy odehrává zásadní konflikt díla. Delegátům se podaří v očích vojska zdiskreditovat některé členy velení, zejména politického plnomocníka Bohdana Pavlů a náčelníka vojenského úřadu Jeřábka. Střet vyvrcholí v Irkutsku. Když už se armáda bouří a zdá se, že je vítězství delegátů blízko, velení se na poslední chvíli podaří zachovat zásadně důležitou jednotu legionářů. Vzpouza vedená delegáty je potlačena a její původci jsou internováni. Tento románový konflikt má základ ve skutečné historické události, kterou v literatuře zpracoval výrazněji například také Václav Kaplický v díle *Gornostaj*¹⁹⁰.

Představitelé nespokojených vojáků se hlásí k idejím husitů, českých kacířů, a říkají ústy Bidla: „*Budete nám říkat: zrádci! Budete nás zavírat, ale my za svou pravdou budeme stát i v žalářích a nezapřeme ji, i kdybyste nás vedli na hranici. Jsem pro to, aby byl co nejdříve svolán nový sjezd, protože naše vedení už nemůže o nás rozhodovati bez nás. To je, bratře praporčíku, náš nový cíl a v tom s tebou asi zajedno nebudeme!*“¹⁹¹ Kopta představuje revoluční názory jako typické smýšlení většiny legionářů, což napovídá, na které straně i přes svou objektivnost asi stojí.

3.11 Nejednotnost v legiích

Ač by se na první pohled mohlo zdát, že uvězněním delegátů a porážkou jejich vzpoury byl problém s nejednotností v československých legiích vyřešen, není tomu tak. Nevybíravě s tím je konfrontován Jeřábek při svém nuceném odjezdu z Vladivostoku, kdy se potká se zboljševizovanými vojáky, kteří mu hrozí: „*Bude ještě doma revoluce, bude, abys to věděl, světová revoluce bude, když to nerad slyšíš a červený psi bílý roztrhají...*“¹⁹² a dodávají: „*Už vám nenaletíme... Už máme v hlavě jasno... Už nás s váma ruská revoluce rozdělila.*“¹⁹³ Velmi výstižně to pojmenovává i Peřina: „*Divný věci se dějou, národ jsou všichni a každej hovoří jináč. Divný věci se dějou, legionáři jsme všichni a taky každej hovoříme jináč.*“¹⁹⁴

¹⁹⁰ KAPLICKÝ, Václav. *Gornostaj*. Praha: Družstevní práce, 1936, 228 s.

¹⁹¹ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 46.

¹⁹² Tamtéž, s. 511.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 591.

V rozdělení třetí roty na dvě části je možno podle Jiřího Poláčka vidět revizi vlasteneckých a slovanských ideálů.¹⁹⁵ Nutno dodat, že k tomuto rozkolu nedochází pouze u třetí roty, ale nastává v rámci celé legionářské armády.

3.12 Role legií doma

Legiím (nejen) v Jeřábkových očích připadne velice důležitá role těch, kteří mají po svém návratu domů československý národ odradit od hrozícího bolševického blouznění. Legionáři by měli přijít jako „živí svědkové hrůzy“¹⁹⁶, kteří „byli hluboko pod tou hvězdou, jejíž barva není barvou úsvitných červánků, ale barvou krve, která se na ní odráží“¹⁹⁷. Proto je velmi důležité, aby vojsko zůstalo jednotné a demokratická republika v něm mohla nalézt svou oporu. Jeřábková ideální vize budoucí role legionářů má vypadat následovně: „Československý voják, který se z Ruska vrací, nese ve svém srdci štít proti všem svodům. Bojoval za národ bez rozdílu vyznání a tříd, dá se tedy do služeb celému národu. Uprostřed třídního běsnění a nesvárů zazní jeho tvrdá i vroucí slova výstrahou i milostí...“¹⁹⁸

3.13 Humorné prvky v díle

Za asi nejvýraznější humorný prvek v díle je možno považovat postavu Františka Peřiny a její projevy. Peřinu třetí rota objevila ve vesnici Libertovka, kam se tento zapomenutý Čech, hraběcí kočí bojující původně v rakouské armádě v Karpatech, dostal po svém zajetí ruskou armádou. Žil zde několik let a během nich si získal přízeň snad všech místních žen. Opravoval jim domky, staral se o dobytek i děti, vymýšlel zábavu a byl vyhlášeným milovníkem. Koneckonců, ač měl v Čechách vlastní rodinu, zůstalo po něm v Libertovce deset dětí (vlastně jedenáct, když ještě při své poslední noci ve vsi zplodil dalšího potomka). Jeho už tak humorný příběh je vystupňován způsobem, jakým Peřina mluví. Z češtiny a ruštiny si vytvořil jakousi osobitou směs, ruská slova počešťuje a naopak.¹⁹⁹ Jako názorný příklad prezentace Peřinova svérázného způsobu mluvy i uvažování nejlépe poslouží pasáž, ve které vysvětluje vlastní náhled na příčiny svého konkrétního osudu: „Věnoval jsem se já tomu, co mi Hospodin do ruky seslal. Znal on ty, budiž mu

¹⁹⁵ POLÁČEK, Jiří. *Legionářská literatura*. Brno: CERM, 1994. s. 4.

¹⁹⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 502.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 228-235.

*chvála, kerý poslušně do Karpat šli, v zemi se ryli, do šturmu chodili a tělem duší sloužili císaři pánu. A když se Hospodinu zdálo, že už se dost v zemi naryli a do šturmu nachodili a mizernýho žrádla pokorně nakušali, zkázal on člověku ruskýmu, kerý naproti nim stojal a čaj pil: Idi ty, člověče ruský, a ty hodný lidi zaber, dost se už oni nasloužili, dost se už oni nabojovali. I šel ruský člověk v noci k nám do okopů se naklonil a nás za límec vytáh a zkázal: Pašol, ty, austriják, chvátit vojny! Tamhle tím směrem sibiřská země leží, země tučná a černozemná, idi a odpočivej. Derevňu jednu tam najdeš a v tej derevňe chatu a v tej chatě slámu a v tej slámě smutnou a toskující ženštinu. [...] Mně tedy Hospodin do ruky ženštinu seslal, protože jsem flintu do poslední chvíle poslušně držel. Ale těm, kerý se v Karpatech ani nevohráli a hned flintu zahodili a do Rusije běželi, Hospodin znova tu flintu do ruky dal, aby byla spravedlnost na zemi a aby se války nažrali všichni stejně.*²⁰⁰ Jedná se jistě o velmi svérázný názor a pohled na poslání Peřiny jako člověka i vojáka.

Další pozoruhodná scénka je opět spojená s Peřinou. Farka jej přemluví, aby mu pomohl provést plán, který by ho osvobodil od ruské milenky, která s ním putuje, ale už ho omrzela. Peřina jako zkušený milovník souhlasí a v noci se pokusí ženu ve vagonu tajně získat. Farka je má následně přistihnout při nevěrnickém činu, jenže to se nepodaří, protože věrná dívka se nenechá svést, začne křičet, všechny probudí a Peřinu obviní z chlípnosti.²⁰¹

Humorný je také způsob, jakým Růdl zařídí, aby mohl americký reportér Williams Reiner cestovat i přes výslovný zákaz legionářským vlakem společně s třetí rotou. Aby to bylo povoleno, přesvědčí Růdl praporčíka Sádla, že je Reiner jeho vzdáleným americkým synovcem.²⁰²

Prvky humoru najdeme i ve využití slovní zásobě. V ní nejvíce zaujme novotvar „dobot“, který znamená, že je něco špatné. Když je Kolář tázán, na význam tohoto výrazu, říká doslovně: „*To je jako: k čertu s ním!*“²⁰³ Slovo je zde nejednou užíváno a formou hanlivého nápisu se dokonce objeví na Jeřábkově vlaku, přičemž je tak vlastně využito proti muži, který tento výraz původně (ač nevědomky) vytvořil.²⁰⁴

²⁰⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 439-440.

²⁰¹ Tamtéž, s. 493-496.

²⁰² Tamtéž, s. 207-208.

²⁰³ Tamtéž, s. 171.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 325.

3.14 Velké „náhody“

V knize se nachází až příliš mnoho pasáží, které vyznívají velmi nereálně, což nemusí být nutně velkým problémem, ale přece jen to může u románu postaveného na historickém pozadí a do velké míry vycházejícího ze skutečných událostí trochu překvapit. Jistě stojí za zmínku alespoň některé z těchto nepravděpodobných pasáží a velkých „náhod“ uvést.

Možná nejvíce „bije do očí“ situace, kdy je americký reportér Reiner konfrontován s rodinou Morgunových. Při hledání dítěte zastřelené socialistky Marfy Krivuškinové, která jej předala k opatrování Zoje Vladimirovny Morgunové, je Reiner z celého Jekatěrinskurgu ubytován právě v Zojině domě. Tento dům byl totiž zabrán pro potřeby štábu Kolčakovy armády. Přesně ve stejný den je navíc Zoja Vladimirovna osvobozena z vězení a přivezena taktéž do svého domu. Pan Reiner potají vyslechne její příběh a s vědomím, že dítě je v bezpečí, se rozhodne Zoju přímo nekontaktovat a odjet.²⁰⁵ Ve Vladivostoku je (opět náhodně) ubytován společně se Zojiným manželem Morgunovem, který sem přijel z Japonska a dopisem nabádá Zoju, aby za ním přijela a vydali se spolu kamsi do Evropy. Reinera se zmocní nepřátelství vůči tomuto starci a poví mu o přerodu Zoji Vladimirovny, který z ní udělal uvědomělou bolševičku. Připraví ho o naději, že by za ním Zoja mohla přijet, na což Morgunov reaguje spácháním sebevraždy.²⁰⁶

Velmi nepravděpodobná je i situace, kdy Peřina potká kdesi na Sibiři ruského veterána, který byl ve válce zajat rakouskou armádou a shodou okolností byl umístěn na práci právě na panství, kde Peřina před válkou sloužil jako hraběcí kočí. Jelikož byl doma Peřina považován za mrtvého, žil ruský zajatec nějaký čas s jeho ženou a dokonce s ní zplodil dítě. Peřina na něm poznává svou vestu, kterou si zajatec odnesl na památku. Při vědomí o ženině nevěře se Peřina nezlobí, ba naopak je rád, že si už nemusí tolik vyčítat své nevěrnické skutky napáchané v Libertovce.²⁰⁷

Velice romanticky, avšak jaksi neskutečně vyznívá také příběh o únosu bolševičky Talji tlupou Šury Klaudina v Krasnojarsku. Růdl jej Kolářovi popisuje takto: „*Najednou se ti zdvihne na ulici prach, jako když letí vichřice. Prach, mračno prachu a za ním jako za záclonou je slyšeti koňský kopyta. Blíží se to k nám a*

²⁰⁵ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 464-477.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 518-523.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 487-490.

*najednou nás to zahalí. [...] Jen něký koníky jsem zahlíd, pak tvář někýho chlapa a v tom jsem zaslechl, jak Talja vykřikla: Pro boha, Šura Klaudin! A jezdci to byli, bratře, těm se říká panečku. Vůbec s koňů neslezli, na místě se votočili a hejrup, Talju kolem pásu drapli, do vejšky zdvihli a jak přijeli, tak zmizeli.*²⁰⁸

Zajisté by se podobných momentů v knize našlo ještě více, ale pro ilustraci tento výčet postačí.

3.15 „Zvláštní vzduch Ruska“

Jako určitý nehmotný fenomén v *Třetí rotě na magistrále* vystupuje „zvláštní vzduch Ruska“, který podivuhodně působí především na cizince. Za pozornost v tomto ohledu rozhodně stojí svérázná postava amerického reportéra Williamse Reinera. Tento žurnalista, který do Ruska přijíždí původně proto, aby zachytil osudy československých vojáků považovaných za hrdiny, je (částečně proti své vůli) hluboce zapleten do zdejších dějů. Z konzervativce Reinera se zde postupně stává vyhraněný pacifista a v mnoha ohledech příznivec socialistů. Během své pouti Ruskem posbírá vskutku úctyhodnou sbírku zážitků. Mimo jiné je obviněn ze špionáže ve prospěch Německa, postřelí a surově zbije vůdce sibiřských bolševických povstalců Šuru Klaudina, je svědkem zavraždění socialistky Marfy Krivuškinové a poté hledá její dítě s cílem ujmout se ho. Nakonec z Ruska skoro prchá, aby nebyl pohlcen kouzlem Zoji Vladimirovny Morgunové, čehož se obává. Přitom ještě svými řečmi přispěje k sebevraždě jejího starého manžela.

Podobně pohlcena ruským ovzduším byla i japonská jednotka, která odmítla bojovat proti proletářům, za což zaplatila životem.²⁰⁹ Ruským revolučním „jedem“ byli nakaženi i mnozí českoslovenští legionáři – mezi řadou jiných zejména Řanda (ten dokonce již v prvním dílu přímo přeběhl k bolševikům), Kolář, Bidlo či Farka. Jsou ale i muži, kteří dokázali odolat a bolševismus vytrvale odmítají – za všechny uvedme Jeřábka a Vávru.

Proměny se ale v Rusku nedějí pouze s cizinci. Vzpomeňme na Zoju Vladimirovnu Morgunovou a její zásadní přerod popsany v kapitole Ruská žena. Zásadním iniciátorem její přeměny je socialistka Marfa Krivuškinová, která v Zoje

²⁰⁸ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 353.

²⁰⁹ Tamtéž s. 447-448.

vyvolá pocit viny a studu za svou sociální třídu, ale jeho spolutvůrcem je právě i specifické ruské ovzduší.²¹⁰

3.16 Zaujatost Kopty?

Podle J. O. Novotného se Kopta cele přiklonil k ruské revoluci, což se v díle projevuje jednostranností a zaujatostí. Dokonce lze podle něj o *Třetí rotě na magistrále* mluvit spíše jako o zbeletrizované politické obhajobě socialistického a revolučního živlu v československé dobrovolnické armádě než jako o beletrii v pravém slova smyslu.²¹¹ Koptova zaujatost se má projevat i v tom, že se velmi podrobně (až kronikářsky) věnuje záležitostem ohledně delegátů zakázaného sjezdu vojska.²¹² Myšlenku o silně politickém zaměření díla by mohl podporovat také úbytek lyrických pasáží, které jsme v první knize o třetí rotě vídali velmi často, ale zde jich je spíše poskrovnu.

Pokud bychom neobjektivnost Koptovi skutečně chtěli vyčítat, týkala by se zejména jeho názoru, že Rusko a jeho lid přirozenou cestou musí nutně dojít k realizaci bolševického experimentu (a také si to přeje). Tato myšlenka není autorem vyloženě podsouvána, ale řada postav si s ní v knize pohrává. Jedná se o několik československých vojáků v čele s Kolářem, pana Reinera či Talju, ale snad nejvýrazněji tento názor vyjadřuje Zoja Vladimirovna po svém přerodu, když v osobě Jeřábka napadá Čechoslováky, kteří podle ní svým zásahem převali přirozenou ruskou cestu: „*Budiž proklet váš příchod! Zmátl nás, zbytečně prodloužil život toho, co je odsouzeno k zániku. Přechází rok a země, kterou jste obsadili, vrací se po krvavých lázních tam, kde jste násilím přerušili její vývoj. Měli jste ji nechat na pokoji. Chce své i v té chvíli, když volá po pomstě!*“²¹³

3.17 Recenze

Podle J. O. Novotného je Koptův román „*šedivý a plochý ve výraze*“²¹⁴. Novotný také Koptovi vyčítá, že se dopustil některých faktografických omylů a chyb.²¹⁵ Na Koptovu obranu je třeba poznamenat, že jako tvůrce románu se nemusel

²¹⁰ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 240-247.

²¹¹ NOVOTNÝ, J. O. Katabase II. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 26, s. 404.

²¹² Tamtéž.

²¹³ KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, s. 243-244.

²¹⁴ NOVOTNÝ, J. O. Katabase II. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 26, s. 404.

²¹⁵ Tamtéž, s. 404-405.

přesně držet historických skutečností, a tudíž se vyčítání těchto omylů může zdát až nespravedlivé a irrelevantní. Na libovolné zacházení s historickou pravdou má zkrátka autor beletrie právo.

Komentář J. O. Novotného celkově vyznívá velice kriticky. Nejvíce mu vadí historická nepřesnost díla a údajná socialistická zaujatost autora. *Třetí rota na magistrále* podle něj „představuje strakatou kronikářskou směs bez ladu a skladu, kterou jen z naprostého neporozumění možno nazývat románem.“²¹⁶ Dílo dle něj ani pořádně nedrží pohromadě a není dostatečně propracované: „Nejosudnější niterné obraty dějí se tu beze všeho psychologického podkladu.“²¹⁷ Mezi nedostatky díla řadí i to, že Růdlova srna je někdy nazývána laní.

Tvrdá kritika J. O. Novotného je jistě způsobena i jeho smýšlením, které je v protikladu ke Koptově zmíněné náklonnosti k socialismu a revolučnosti. Novotného v tomto smýšlení usvědčuje jeho jednostranné vidění postavy Koláře jako zbabělce a opatrníka.²¹⁸

Podle A. M. Píшы je *Třetí rota na magistrále* něčím mezi historiografickým dílem a beletrií. Kronikářská kvantita dle něj u Kopty zvítězila nad kvalitou, což je kritizováno.²¹⁹

Otakar Šimek říká, že Kopta stojí ve sporu vzpurné části vojska a jeho vedení na straně vzbouřenců, ale celý spor se snaží nastítnit s kronikářskou objektivností. Šimkovi se dříve slavná, teď bouřící se třetí rota jeví „nikoli ukázněnou jednotkou vojska, byť i dobrovolného, nýbrž svévolnou, rozháranou soldateskou“²²⁰.

Podle Karla Sezimy jsou autorem do sibiřského prostředí kladeny i některé problémy, které měly kořeny až v domácím prostředí v době poválečné.²²¹

²¹⁶ NOVOTNÝ, J. O. Katabase II. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 26, s. 406.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ NOVOTNÝ, J. O. Katabase I. *Cesta*, 1928, roč. 10, č. 25, s. 389.

²¹⁹ PÍŠA, Antonín Matěj. Koptova Třetí rota na magistrále. *Sever a východ*, 1928, roč. 4., s. 171-173.

²²⁰ ŠIMEK, Otakar. Dvojí román anabase. *Literární svět*, 1928, roč. 1., č. 11, s. 6.

²²¹ SEZIMA, Karel. Román legionářský (II.). *Lumír*, 1928, roč. 55., č. 5, s. 219.

4 Třetí rota doma

4.1 Rozdílné zaměření díla

Začátek závěrečného dílu trilogie o třetí rotě může čtenáře poněkud překvapit, protože vzhledem k předchozím dějům trilogie (a také vzhledem k názvu) začíná román *Třetí rota doma* opravdu nečekaně. Postavami, o kterých je vyprávěno, nejsou zpočátku členové třetí roty, nýbrž příslušníci ruského bolševického pluku, kteří se setkávají s Řandou a jeho přítelem, socialistou-revolucionářem Markovem. Jinak je však úvodní pasáž knihy vyprávěna ve stejném kolektivním duchu, jako předchozí díly trilogie.

V dalším průběhu románu se však situace významně mění. Nejdůležitější rozdíl spočívá ve skutečnosti, že v *Třetí rotě doma* již přestává jít o kolektivní román. Těžiště je přenášeno spíše na osudy jednotlivců. Navíc oproti velkým dějinným činům (především vojenským), které byly zobrazovány v prvních dvou dílech, jsme zde konfrontováni většinou s „malými činy“, které se odehrávají na rovině jednotlivců, jejichž životy ovlivňují. Jen občas mají tyto události přesah z osobní roviny do roviny celospolečenské.

V tomto románu dochází „k řešení tolika osudů jednotlivých, když už bylo vojenské kolektivum rozdrobeno a rozptýleno.“²²² Karel Sezima ve své recenzi píše: „V *Třetí rotě doma* sleduje autor příslušníky kolektiva, rozloženého již a rozběhlého po vlastech, v prvních stycích s rodinami, přáteli, ženami. Ale i s úřady, politickými stranami a frakcemi, novými poměry hospodářskými, společenskými a mravními – s domácí skutečností, jež po přepětí nadějí, s nimiž se vraceli, nemohla než rozladovat.“²²³

4.2 Uspořádání díla

Román sleduje hned několik dějových linií, mezi kterými jsou různé větší či menší spojitosti. Kompozice je uspořádána tak, že čtenář postupně přeskakuje mezi jednotlivými liniemi vyprávění, od každé se přechodně vzdaluje a pak se k ní zase vrací. Neustálé přeskakování mezi jednotlivými dějovými liniemi by mohlo být také vnímáno jako symbolický poukaz na bývalou kolektivní jednotu zobrazovaných

²²² NOVOTNÝ, M. Konec Třetí roty. *Panorama*, 1935, roč. 13., č. 8, s. 130.

²²³ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. *Lumír*, 1936, roč. 62., č. 7, s. 407.

postav, které nyní žijí (a jsou zobrazovány) odděleně. Co se týká popisovaného prostředí, dochází k neustálým přesunům mezi Prahou a venkovem. Kopta zobrazuje několik dějových pásem, od ústředních dějů často odbočuje a zachází do detailů, což občas může být na škodu jasnosti a srozumitelnosti díla.

4.3 Postavy

V tomto románu vystupuje velmi mnoho postav, dokonce tolik, že jejich početnost někdy znesnadňuje orientaci v díle.

Nejdůležitější postavou první poloviny románu je bývalý člen třetí rotý Řanda, který již v prvním dílu trilogie prošel vnitřním soubojem mezi idejemi národního osvobození (symbolizovaného Masarykem) a revoluce vedoucí k sociální spravedlnosti (symbolizované Leninem). Tento horník, kterému bylo odjakživa socialistické smýšlení vlastní, se rozhodl přeběhnout k bolševikům. Na jejich straně si svými úspěchy v boji i při agitační práci v sibiřském „podzemí“ vybudoval velice uznávanou pozici. Nyní je vyslán do Čech, kde má pracovat ve prospěch budoucí socialistické revoluce. Jeho přáním je odvézt si s sebou do Ruska svou manželku a děti.

Dmitrij Osipovič Markov (později jmenován jako Osip Dmitrijevič) je socialista-revolucionář, který utíká ze Sibíře před kontrarevolučními živly. K bolševikům sice chová značnou nedůvěru a nesouhlasí s jejich metodami, ale přiznává jim, že jedině oni se snaží o zachování celistvosti ruské země a zabránění reakčním atamanským snahám o znovuzavedení monarchie.²²⁴ Markov je bázlivý a plně důvěřuje Řandovi. Jejich pevné přátelství vzniklo i díky prázdnotě, která sužovala jejich srdce v atmosféře, kde bylo těžké komukoliv jinému důvěřovat. V Moskvě je Markov ubytován v domácnosti Řandova bývalého spolubojovníka a mladého komunistického funkcionáře Náhlovského. Později prožije milostný román s manželkou svého hostitele Sofií Alexandrovnou. Nakonec se Markov s Řandou znovu odebere na Sibiř, kde však umírá na skvrnitý tyfus.

Od třetí knihy²²⁵ se ve *Třetí rotě doma* znovu objevují mnohé postavy, které známe z přechozích dílů trilogie. Je to například Jeřábek, ze kterého je nyní již plukovník. Další takovou postavou je Bidlo, který právě s Jeřábkem skrz tisk řeší

²²⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 29-30.

²²⁵ *Třetí rota doma* je rozdělena celkem na čtyři knihy.

neustálý spor o to, zda bylo vystoupení legií proti ruským bolševikům oprávněné. Oba neústupně zastávají svůj úhel pohledu. Rozřešení tohoto problému nepřináší ani speciálně zřízená komise, a tak o tom podle autora bude muset rozhodnout až čas a nastávající generace: „*Ponechá se to dějinám.*“²²⁶

Důležitou roli v knize hrají také ženy. Ať už se jedná o manželky, matky, dcery či sestry členů třetí roty (Ludmila Sádlová a její matka, paní Loucká či paní Řandová, slečna Jägerová) nebo jiné dámy. Například Marie, hospodyně u rodiny Houdkových, kde jsou otec i syn Vladimír poblázněni bolševickou ideou, se představuje jako moudrá a hrdinná žena, když svým zásahem uvězní v tajném sklepe nejen oba Houdky, ale také jejich spiklenecké kumpány, a tím zamezí, aby se zapojili do připravované vzpoury.²²⁷ Významnou úlohu zaujímají také Sofie Alexandrovna Náhlovská či Anička Řandová (později Laštovičková), o nichž je stejně jako o Ludmile Sádlové (Burdové) podrobněji pojednáno na jiných místech této kapitoly.

V díle vystupují i postavy z politické scény Československé republiky, jako je například poslanec Mráz, sociální demokrat, který naslouchá hlasu lidu, či slovanský socialista Štrál, jemuž jde hlavně o vlastní obohacení, kvůli kterému se neštítí ani těch nejhorších mravních poklesků.

4.4 Pohled na bolševiky

Některé události, které jsme sledovali již ve *Třetí rotě na magistrále*, jsou v tomto dílu připomenuty, avšak tentokrát z pohledu bolševiků. Jejich boj proti Čechoslovákům je nahlížen jako něco, co bylo pro bolševiky nakonec pozitivní. Přispěl totiž k vytvoření spořádané a silné rudé armády, která pak byla schopna zvítězit nad „bílými“ jednotkami.²²⁸

Pohled na bolševiky prošel oproti předchozím dílům trilogie značnou proměnou. Už to nejsou „červení psi“, jak je dříve nazýval třeba Růdl. Zvýšil se jejich morální kredit. Na místech, která obsazují, už nekradou, dokonce nakradený majetek věnovali ve prospěch nemocnic. Komunista Babuškin zlaté hodinky, které odcizil, dává Řandovi, aby je uplatnil ve prospěch světové socialistické revoluce.

²²⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, s. 363.

²²⁷ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 301-305.

²²⁸ Tamtéž, s. 82-83.

Navíc lidumilní rudogvardějci posílají do strádající Moskvy pokácené stromy, které symbolizují obsazení Uralu.²²⁹

4.5 Ruská žena a ruská povaha

Jako prototyp ruské ženy v románu *Třetí rota doma* vystupuje manželka soudruha Náhlovského Sofie Alexandrovna, která je krásná, ale přelétavá. Nejprve velmi miluje Náhlovského, s jehož nadšeným bolševismem se snaží sžít. Po manželově zatčení začíná bolševické ideály otevřeně pomlouvat a naváže vášnivý vztah se svým hostem Markovem. Z jejich lásky je počato dítě, kterého se však Sofie Alexandrovna chce za každou cenu zbavit (i proto, že by těhotenství a následné mateřství zhyzdilo parametry její postavy, na kterou velice dbá, což dokazuje její marnivost a povrchnost). S Markovem plánuje cestu do Evropy, ale ještě před ní hodlá navštívit své rodiče na Kavkaze, odkud pochází. Zde se Sofie Alexandrovna Markova okamžitě zřekne, zbaví se nenarozeného dítěte a naváže vztah se svým bývalým nápadníkem, od kterého opět přejímá komunistické ideály.²³⁰

Ruské vojáky navráťivší se po říjnové revoluci z fronty zobrazuje Kopta jako kolektiv, který si bere všechno, o čem věří, že o to byl neprávem ochuzen.²³¹ Rusové jsou také zobrazeni jako národ velkých gest, což se projevuje, především když moskevský pluk pošle do svého domovského města několik pokácených stromů, aby zde mohla být na jeho počest uspořádána velká oslava.²³²

Některé prvky ruské povahy se přenesly i na československé legionáře, kteří v Rusku působili. Přesně to vystihuje četař, když svému vojenskému kolegovi po jedné bujaré oslavě říká: „*I když jsme opustili Rusko, Rusko nás neopustí.*“²³³

4.6 Řandova mise

V knize se znovu setkáváme s Řandou, původním členem třetí rot, který přešel na stranu bolševiků. Řandovi se poté, co se vyznamenal na válečném poli i v rámci bolševické agitace, zastesklo po domově a touží po návratu. Doma by rád využil své revoluční zkušenosti, je totiž přesvědčený, že „*jeho ruská zkušenost má*

²²⁹ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 45-48.

²³⁰ Tamtéž, s. 442-454.

²³¹ Tamtéž, s. 102-104.

²³² Tamtéž, s. 114-116.

²³³ Tamtéž, s. 242.

jednou prospěti zejména české zemi.“²³⁴ Využije lsti, aby se do Čech mohl vypravit namísto kamaráda a bývalého spolubojovníka Náhlovského, u kterého jsou v Moskvě s přítelem Markovem ubytováni. Náhlovský zastává významné místo v bolševickém výboru pro středoevropské záležitosti, ale žárlí na svou mladou ruskou manželku.²³⁵

V Čechách se Řandovi poměrně daří bolševizovat místní odbočku sociálních demokratů v rodné Kolči. Získává zde mnoho příznivců, ale má také odpůrce.²³⁶ Jeden z nich, Vápeník, mu ukradne zlaté šperky, které si Řanda přivezl z Ruska, aby posloužily ve prospěch revoluce. Vápeník chce Řandu pomocí šperků zdiskreditovat. Řanda se mezitím snaží zastavit rozbíhající se vzpouru obergrundských legionářů, na což málem doplatí, protože je neprávem označen za bolševického našeptavače a štváče celého povstání. Je mu však umožněn útek.

Ač byla Řandova cesta do Čech plná útrap, svůj účel splnila: „*Napravil hlavu mnohým fantastům z marxistické levice a [...] vnukl levici, aby setrvala ve straně a dobývala ji legální cestou propagandy a agitace, která převede masy na její stranu beze všech otřesů.*“²³⁷

4.7 Obraz legionářů v Čechách

Zatímco většina československých legionářů na začátku roku 1920 ještě stále dlela v Rusku, někteří se už stihli různými (často však pochybnými) způsoby dostat do své domoviny. Mnozí z těchto vojáků „*nemohli s pravdou ven a pravý důvod svých dezercí skrývali, jak mohli.*“²³⁸ Smýšlení veřejnosti o nich nebylo valné: „*Brzy se v Praze ustálilo mínění, že na těchto legionářích není poctivý ani chlup...*“²³⁹

Tito muži nejsou spokojeni se situací, která v Československu panuje, což vystihuje věta z dopisu jednoho z legionářů: „*Takhle jsme si republiku nepředstavovali.*“²⁴⁰ Někteří z nich dokonce aktivně chystají akci, která by měla vést ke změně poměrů. Většina bývalých legionářů, kteří jsou členy posádky v Obergrundu a zapojují se do komplotu, však netuší, že pravým cílem mužů plánujících rebelii je nastolení revoluce vedoucí ke komunismu. Ačkoliv se těmto

²³⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 59.

²³⁵ Tamtéž, s. 91-94.

²³⁶ Tamtéž, s. 144-150.

²³⁷ Tamtéž, s. 427.

²³⁸ Tamtéž, s. 226.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 236.

legionářům podaří obsadit Klatovy, nedočkají se pomoci od plzeňských spojenců a vojenskou posádkou jsou donuceni k vyjednávání a kapitulaci. Jejich rebelie je tedy potlačena.

4.8 Obětavá láska

Řandova dcera, mladička Anička, se zamiluje do legionáře Antonína Laštovičky, kterého zná jen z jeho dopisů otcí. Dokonce se kvůli Antonínovi vzpírá odjet s rodinou do Ruska, jak si Řanda naplánoval. Anička totiž ví, že bude třeba Antonína chránit před úklady jeho německé matky a bratra, u kterých posluhuje. Poté, co se Antonín vrací z Ruska, je brzy označen za blázna a bratr Gotthard jej odveze do ústavu v Neudorfu.²⁴¹ Anička, která se neodvážila Antonínovi vyznat lásku, ve vhodné chvíli uskuteční záchrannou akci, díky které se podaří zasněného, avšak nikoliv bláznivého Antonína osvobodit. Antonín je jí neskonale vděčný, a když konečně poznává Aniččinu lásku, je okamžitě rozhodnut pro uskutečnění sňatku. Jejich soužití je šťastné, ale problémem jsou finanční prostředky, kterých je nedostatek i kvůli Antonínovým pokusným snahám o vytvoření netvrdnoucího pečiva. Antonín, ač se cíli svého výzkumu výrazně přiblíží, se nakonec své spásné myšlenky musí vzdát, aby uživil svou rodinu, kterou přivedl na pokraj bankrotu.²⁴²

4.9 Humorné prvky

Humornou součástí díla je v první řadě případ starého mládence Pimpase, který se zamiluje do Aloisie Řandové, ženy horníka a legionáře Řandy. Aloisie zůstává svému manželovi po jeho odchodu do války věrná a to se nemění, ani když je nezvěstný. Aloisie musí odolávat zájmu nespělého vrátného Pimpase, který jí finančně vypomáhá, aby jí i jejím dětem umožnil lepší život. Po Řandově nečekaném návratu má dostat Pimpas peníze za své dobrodíní zpět, ale uraženě je odmítne s velkým gestem, kdy kalendář s vypsáními dluhy vhodí do kamen a na adresu Řandové dodá: „*Stejně tam nebyla zapsána smetana, na kterou jsem si připlácel, kdykoliv jste dělala koprovou omáčku!*“²⁴³

Úsměvná je také příhoda, kdy v baru Fortuna, kde jako vrchní pracuje bývalý legionář Ptáček, dojde k národnostnímu sporu mezi rozjařenou maďarskou

²⁴¹ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, s. 112-117.

²⁴² Tamtéž, s. 397-399.

²⁴³ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 157.

společností a českými mladíky, kteří se následně pustí do pronásledování majitele podniku, architekta Sterna. Ptáček jej uchrání před hněvem agresorů jen díky využití jejich neznalosti architektovy tváře, když Sterna vydává za francouzského konsula.²⁴⁴

4.10 Politické a národnostní spory

Velmi důležitým prvkem díla jsou sociální, politické a někdy i národnostní spory. V románu se vyskytují čeští Němci, jako je bohatý majitel dolu Walter Graupe nebo pekařský synek Gotthard Laschtowitschka a jeho matka. Jejich společným znakem je, že mají poměrně velký majetek, na kterém jim velmi záleží. Také je spojuje přehlíživý postoj vůči Čechům, které považují za hrubé nevzdělance. Graupe má strach zejména ze socialistů, kteří by jej mohli připravit o důl. Za typického zástupce Čechů, který je naopak silně nepřátelský vůči německým menšinám, můžeme označit člena třetí rotý Vávru. Na nesmyslnost nacionalistických sporů naopak poukazuje srdečné přátelství mezi pekařem Antonínem Laštovičkou a jeho německými učni a tovaryši, zejména nejšikovnějším Adolfem.

Co se týká politických sporů, kniha například poukazuje na ideový rozpor uvnitř sociální demokracie v Československu v období po první světové válce. Střetává se zde myšlenka, že k pokroku dochází přirozeným vývojem (to prosazuje Vápeník) s ideou, že k němu má dojít revolucí (což obhajuje Řanda). Vápeník se Řandu pokouší zdiskreditovat s pomocí odcizených šperků, které Řanda přivezl z Ruska. Řanda se však dostává do sporu také s českými komunisty, které brzdí v jejich touze po bezprostřední revoluci. Na tyto spory později v díle navazuje zmínka o obsazení Lidového domu příslušníky levého křídla sociální demokracie, čili budoucími českými komunisty.

V díle se setkáváme i s obecními volbami v městečku Radotice, ve kterých s ostatními stranami soupeří sociální demokracie, jejíž hlavní tvář je po svém návratu z ruského bojiště člen třetí rotý Hynek Loucký. V čele lidovců zde zase stojí Václav Sádlo, továrník a otec posledního velitele třetí rotý. Sádlovi je během lidové bouře sebrán a oběšen pes.²⁴⁵

²⁴⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, s. 349-354.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 409-417.

4.11 Idealismus

Řada postav knihy žije v zajetí určitých ideálů, o jejichž uskutečnění s různou intenzitou usiluje. Je to například Bidlo, jehož cílem je nastolení sociálně spravedlivé společnosti. Vávra by zase chtěl z Čech vyhnat zdejší Němce, kteří se podle jeho názoru nikdy nesžijí s Československou republikou a budou jí škodit (zejména v pohraničí).

Nejvíce kvůli svému ideálu trpí pekařský uředník Antonín Laštovička, který jako člen starého pekařského rodu bezmezně touží po tom, aby vylepšil život všech pekařů. Aby bylo pečivo ráno čerstvé, musí jej pekaři péct v noci, což chce Laštovička změnit vynalezením netvrdnoucího pečiva. Antonínovy výstřední nápady zneužije jeho bratr Gotthard ke konspiraci, pomocí které jej dostane do blázince. Gotthard se totiž snaží zbavit nepohodlného bratra, aby v jeho prospěch nepřišel o majetek.²⁴⁶

Plukovník Jeřábek se zase nevzdává své nezlomné víry ve správnost boje proti bolševismu, a když je rudou armádou ohroženo Polsko, neváhá tam vyrazit na vlastní pěst, aby se přidal k mezinárodním dobrovolníkům bojujícím proti bolševickému nebezpečí.²⁴⁷ Nakonec na to Jeřábek doplatí životem, když ho zastřelí horečkou a smrtelným zraněním poblouzněný Řanda. Ten byl zajat jako velitel internacionálního praporu bolševiků a symbolicky umírá vedle Jeřábka.²⁴⁸

4.12 Morální otázka

Ludmila, sestra poručíka Sádla, která si po návratu z Ruska vzala za manžela jeho přítele a spolubojovníka Burdu, musí neustále bojovat se svým svědomím. Než se zamilovala do Burdy, vedla totiž bouřlivý život plný návštěv nočních barů a pánské společnosti. Burdovi se však před sňatkem skrze dopisy představila jako neposkvrněná dívka. Tíha lži na ni postupně dopadá, ale je zmírňována faktem, že i dříve mravně čistý stavitel Burda začíná postupně morálně upadat. Kvůli svým grandiózním podnikatelským plánům se zaplete do podezřelých obchodů s bankéřem Schimmelem a poslancem Štrálem. Ludmila chce, aby manželovy obchodní kroky byly poctivé, a tak často uvažuje o tom, že mu vyjeví celou pravdu: „*Toužila*

²⁴⁶ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, s. 112-120.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 156-160.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 224-226.

nesmírně po tomto osvobození a věřila, že teprve tehdy, až se k němu odhodlá, bude se moci postavit proti všem nekalostem a vésti svého muže po cestách cti.“²⁴⁹ Burda jí totiž pomalu začíná připadat „jako krásný obraz, na němž se usadila lehká vrstva prachu nebo jako mohutná socha hrdiny s prvními stopami chátrání.“²⁵⁰ Burda však netouží po upřímnosti a říká, že „je mu milejší krásný a povznášející přelud nežli zabíjející pravda.“²⁵¹ Radši tedy bude žít v idylické, ač nepravdivé iluzi, než aby znal ošklivou pravdu.

Židovský bankéř Schimmel a poslanec Štrál jsou přímo exemplárními příklady mravní zkaženosti, nepoctivosti i korupčnosti a ztělesňují prohnílost nově vzniklé Československé republiky. Oba jsou prototypem lidí, jejichž „kšefty“ a morální pokleslost naprosto demoralizují vrchního Ptáčka.

4.13 Deziluze

V románu se výrazným způsobem projevuje deziluze legionářů, kteří po svém návratu do nově vzniklé republiky nenacházejí to, co si vysnili. Deziluze se primárně projevuje na rovině individuální (osobní). Uvedme si několik konkrétních příkladů:

Ptáček, pražský číšník, který prošel třetí rotou, ale krátce působil také ve francouzských legiích, při rozmluvě s Jeřábkem a jeho přáteli říká: „*Že jsem v Rusku nepil! [...] A tady taky nepiju. Tady chlastám! Ach, bratříčkové, proč jsme radši nezkápli? Těm mrtvejím je hej, věřte mi!*“²⁵² Jeho pesimistický pohled je významně podpořený tím, že se jako vrchní v nočním baru dozvídá mnohé tajné informace týkající se zkaženosti a zkorumpovanosti některých vůdčích představitelů společnosti a státu. Svou zповěď pak Ptáček pronáší i u soudu, kde je Bidlovým svědkem: „*Bojoval jsem za jinou republiku, pane předsedo. Tahle to není.*“²⁵³

Snahy mnohých postav románu jsou jaksi bezúčelné, nepřinášejí žádný výsledek. Redaktor Bidlo se neúspěšně snaží stranu slovanských socialistů a celou společnost očistit od nezákonných a nemorálních praktik poslance Štrála. Jeho korunním svědkem má být Ptáček, který toho hodně ví, protože Štrálovy nečisté obchody byly mnohdy uzavírány v nočních barech, kde dělal vrchního. Ptáček je

²⁴⁹ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, s. 271.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Tamtéž, s. 284.

²⁵² Tamtéž, s. 37.

²⁵³ Tamtéž, s. 401.

však odklizen do vězení kvůli tomu, že pomáhal zločinné bandě falšující peníze. K tomu se dostal skrz Farku, dalšího legionáře, který penězokazům pomáhal, protože věřil, že jejich činnost má pomoci revoluci. Jeho úsilí se ukázalo jako marné ve chvíli, kdy zjistil, že padělané peníze ve skutečnosti na revoluci nejdu. Navíc Farka kvůli dávné nákaze z Ruska přichází o rozum.

Dalším člověkem, jehož činnost je ohrožena marností, je kapitán Sádlo. Tato postava prochází v románu velkým vývojem. Z neoblíbeného velitele třetí rot, kterým byl Sádlo v předchozím díle, se postupně stává přítel vojáků a vojenský úředník, který „*ve dne je bílý a v noci červený*.“²⁵⁴ Nakonec je postřelen, přichází o schopnost řeči a přiklání se k psaní románu, který ukazuje jeho osobu v pravém světle. Sádlo je typickým příkladem člověka, který navenek lže nebo mlčí, ale uvnitř revoltuje.

Deziluze se projevuje i na rovině kolektivní. Podle Jeřábka „*to bylo, jest a bude, že revolucionáři, posedlí svým snem, prožívají u cíle trpké rozčarování a marně hledají soulad mezi skutečností a vidinou*.“²⁵⁵ Problém je v tom, že legionáři v republice našli vše jinak, než si představovali.

Růdl, který v *Třetí rotě doma* dostává mnohem méně prostoru než v předchozích částech, řeší situaci po svém. Oproti své současnosti, kterou označuje za nedůležitou, ať je jakákoliv, zdůrazňuje velikost legionářské minulosti.²⁵⁶

4.14 Ohlas díla v tisku

Zdeněk Vavřík Koptu označuje za skvělého vypravěče a znalce jazyka.²⁵⁷ Podle Karla Sezimy je středem osudů roty po jejím návratu domů kapitán Sádlo.²⁵⁸

Můžeme souhlasit s M. Novotným, který vidí celou trilogii jako „*epopej Třetí rot, jejích hrdinů a snů, omylů a zklamání, trestů a vykoupení*...“²⁵⁹ Oba předchozí díly trilogie o třetí rotě byly podle něj značně rozsáhlé proto, aby v díle závěrečném mohly být rozřešeny jednotlivé osudy, které byly dosud nastíněny. Jinými slovy ukončení trilogie dává oprávněnost její rozsáhlosti. *Třetí rotu* můžeme podle

²⁵⁴ KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, s. 356.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 109.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 341-342.

²⁵⁷ VAVŘÍK, Zdeněk. Epitaf pro Josefa Koptu. *Literární noviny*, 1962, roč. 11., č. 14, s. 4.

²⁵⁸ SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. *Lumír*, 1936, roč. 62., č. 7, s. 407.

²⁵⁹ NOVOTNÝ, M. Konec Třetí rot. *Panorama*, 1935, roč. 13., č. 8, s. 130.

Novotného považovat za jakousi expozici, *Třetí rotu na magistrále* lze chápat jako krizi či nastolení konfliktu a *Třetí rota doma* je potom vyvrcholením a katarzí.²⁶⁰

Novotný zmiňuje, že Koptovým důležitým poselstvím je láska a soucit, díky kterým může být vykoupeno utrpení, což dokazuje závěrečná scéna, kdy se Růdl ujal Farkova opuštěného dítěte. Maličký Ivan zůstal u Růdla sám poté, co se mu otec zbláznil a matka uprchla zpátky do milované ruské vlasti.

²⁶⁰ NOVOTNÝ, M. Konec Třetí roty. *Panorama*, 1935, roč. 13., č. 8, s. 130.

5 Hlídač číslo 47

5.1 Struktura díla

Charaktery jednotlivých postav v psychologickém románu *Hlídač číslo 47* nepoznáváme najednou, nýbrž jsou vykreslovány postupně v průběhu celé knihy. Navíc se dynamicky rozvíjejí. S postavami i dějem se blíže seznamujeme z vypravěčova popisu, ale také z dialogů a vnitřních monologů jednotlivých postav.

Kompozice díla je chronologická s několika retrospektivními prvky (například když Douša vzpomíná na Františčinu smrt). Děj neběží v nepřetržitém časovém proudu, nýbrž v určitých pasážích dochází k posunu o několik týdnů nebo i let. Působivě je proveden dějový přechod o deset let dopředu, kdy jsou Doušovi obrazně vystaveni deseti nepřátelům, se kterými se musí potýkat.²⁶¹ Celkově se dílo vyznačuje pozoruhodnou epickou gradací.

J. O. Novotný se pozastavuje nad nevyvážeností knihy, kdy výrazným etapám, jako je například pokus o sebevraždu hrobníka Zuzky, je dáván nepřiměřeně velký prostor, zatímco jiné důležité informace jsou pouze stručně nastíněny.²⁶²

5.2 Úděl železničního hlídače

V knize se jako jeden z vedlejších motivů vyskytuje charakteristika důležitého, ale poněkud nevděčného údělu lidí, kteří se svou činností starají o bezproblémové fungování železniční dopravy. Mezi takové lidi patří také hlídač Douša (předtím, než je kvůli hluchotě poslán do penze). Vypravěč hned na začátku románu vyzdvihuje opomíjený význam železničních hlídačů slovy: „*Sta a sta malých a přesných lidiček nás postrkuje od místa k místu, střeží naši pouť, ostrážitě hlídá a bdí, aby nás nepotkalo neštěstí, a podává si nás něžně i tvrdě z ruky do ruky.*“²⁶³ Dále dodává: „*Zvykli jsme na ně! S červeným praporkem po boku tuhnou v postoji vojáků před svými domky a nudí nás svou dochvilností a neměnným vzezřením barevných loutek, jimiž kdosi neviditelný v pozadí pohybuje.*“²⁶⁴ Toto tvrzení symbolizuje lhostejnost, kterou lidé, vůči hlídačům chovají.

²⁶¹ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 127.

²⁶² NOVOTNÝ, J. O. Nový motiv. *Cesta*, 1926, roč. 8., č. 43-44, s. 681.

²⁶³ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 7.

²⁶⁴ Tamtéž.

5.3 Lyrické prvky

I v tomto díle, stejně jako v románech o třetí rotě, najdeme lyrické pasáže. Zaujme například popis železnice: „*Hrozná i radostná, natáhla se dráha přes roviny a hory (když svítlo slunce, stékala po svazích jako dva tenké pruhy stříbrných vod), přetínala silnice a cesty, překlenula strže, potoky a řeky (když pršelo, planuly pod mosty cigánské ohně), a formany proklínána, šuměla, hvízdala i ržála, majestátní a heroická jako vítěz s bílým chocholem na ocelové přilbici.*“²⁶⁵

Kraj ve slunečném nedělním ránu popisuje vypravěč takto: „*Vše se lesklo a třpytilo jakýmsi čerstvým nátěrem, nahnědlé střechy vesnic, zelené plochy polí a luk, kalužiny na cestách a pěšinách, rybníky uprostřed vsí. A vše znělo a znělo jako obrovský zvon, do něhož slunce prudce udeřilo. Ale snad znělo samo slunce a každý paprsek byl jeden tón.*“²⁶⁶

Mezi lyrické vrcholy díla by se dalo jistě zařadit vyobrazení Doušova snění, které je uvozeno následovně: „*Se zátopou tepla přišla i zátopa nazelenalého světla, které se rozprostřelo po stěnách i po podlaze a učinilo jizbu širokou a vzdušnou, jakou nikdy nebyla. Ztuhlé Doušovy údy začaly stále hustším přílivem tepla tát, pronikalo do nich, vpíjelo se a vsakovalo, sen se v hlavě obracel, jeden obraz odcházel, druhý se vynořoval a šířil. Byl to obraz o mnoha barvách, stále ostřejších a teplejších, najednou všechny hořely.*“²⁶⁷

5.4 Náznaky a symboly

V románu *Hlídač číslo 47* najdeme celou řadu symbolů a různých zajímavých náznaků. Vypravěč zde například vyzdvihuje předky, jejichž cesta (kterou symbolizuje císařská silnice) byla přímá a odvážná, zatímco železnice, která je znakem nové doby, se na strmém svahu klikatí, čímž symbolizuje lstivost a vypočítavost.

Náznak budoucího Doušova pochmurného osudu můžeme spatřovat už v jeho příjezdu do nového působiště. Ten se odehrává za velmi sychravého počasí a je doprovázen pláčem Doušovy malé dcerky. Douša má navíc po hrobníkově pokusu o sebevraždu, prvním výrazném zážitku v roli železničního hlídače, správnou

²⁶⁵ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 9.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 46.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

předtuchu: „*Ještě tu asi leccos zažijeme. Když to takhle začíná, jakpak to vlastně skončí?*“²⁶⁸

Hlídačské pořadové číslo 47, které Františku Doušovi bylo přiděleno, a dokonce se vyskytuje i v názvu románu, pravděpodobně nepostrádá souvislost se skutečností, že Douša dočasně ohluchne právě ve věku sedmačtyřiceti let. Jako symbolický akt se také jeví fakt, že při ztrátě sluchu je jeho lucerna, atribut hlídačské služby, nadobro zhasnuta.²⁶⁹ Následně zaprášená lucerna a potrháný praporek symbolizují přelom v Doušově životě a přechod od etapy hlídače k novému životu ve vsi.²⁷⁰

Jako symbolické můžeme vnímat i to, že poté, co je Douša napaden ve své hospodě mladým kramářem, dávným kamarádem Ferdy Zuzky, jeho tělo pomalu krvácí a postupně ztrácí zbytky života, stejně jako se ztrácí světlo z lampy, kterou Douša zhasíná.

5.5 Specifičnosti povah postav románu

František Douša je vojenský vysloužilce, pro kterého služba ve vojsku hodně znamenala a rád na ni vzpomíná. Má složitou povahu. Nechybí mu vznětlivost, která se projevuje už na začátku knihy, když se pohádá s kočím, jenž ho odmítá odvézt až ke strážnímu domku, který je v prudkém kopci. Jindy je však Douša až podivuhodně klidný a mírný, dalo by se říci až chladný. Pouze díky tomu dokáže ustát řadu situací, kterým musí čelit, když předstírá hluchého. Svým vzhledem Douša připomíná trpaslíka v nadživotní velikosti, k čemuž přispívá především mohutný plnovous, který ho odlišuje od ostatních lidí.²⁷¹ František Douša je velice společenský člověk a těžko snáší samotu. Svým nenuceným a přátelským chováním i veselostí si rychle získává přátele, což je znát i při jeho příchodu do vesnické hospody.²⁷² Přesto se jej později nikdo nezastane, naopak se všichni postaví proti němu. Dalo by se říct, že čím blíže je Douša lidem z vesnice fyzicky, tím vzdálenější mu vesničani jsou v duševní rovině. „*Paradoxně teprve tady, uprostřed lidí, po nichž toužil, pozná celou tíhu osamění a cizoty; předstíraná hluchota ho nejen vyřadí z normálního*

²⁶⁸ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 44.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 135.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 136-137.

²⁷¹ Tamtéž, s. 17-18.

²⁷² Tamtéž, s. 68-73.

kontaktu s lidmi, ale navíc mu odkryje nenávist, kterou je obklopen a jejíž oběti se nakonec stane.“²⁷³

Tmavovlasou Annu Doušovou, hlídačovu manželku, těší od lidí přijímat obdiv. Doušu má ráda a je mu věrnou manželkou, dobrou hospodyní i životní oporou, ale trápí ji, že manželova láska není vášnivá. „*Doušová nepoznala prudkého milostného vzeplání, mocných a strhujících objetí a polibků, platicích jen jí, jen jí, roznicených krásou jejích úst a očí, za nimiž se muž bláznivě rozběhl, dojat jejich jedinečností.*“²⁷⁴ Anna je přesvědčena, že Douša „*požádal o ni ze slušnosti a ohledu, a vykupoval si tímto sňatkem na celé rodině odpuštění za Františčinu smrt...*“²⁷⁵ Po Doušově ztrátě sluchu se schopná Anna postaví do čela rodiny a hlavní měrou se stará o to, aby prosperovala. Přitom ale jedná se zdánlivě hluchým Doušou až příliš tvrdě a považuje jej za nespolehlivého.

Podivínský hrobník Zuzka je velmi zvláštní postavou. Svým vzhledem připomíná ropuchu, a ačkoliv je lidmi víceméně opovrhován, stojí si za tím, že je díky svému povolání nejdůležitější osobou, protože za ním musí nakonec přijít každý. Aby neztratil svou hrdost a přechytračil truhláře Bártíka, se kterým se vsadil před celou hospodou, že mu nebude brát míru na rakev, je ochotný zajít až do groteskní krajnosti a pokusí se spáchat sebevraždu tím, že si lehne pod vlak.²⁷⁶ Když se mu to kvůli zásahu Doušových nepodaří, vymyslí rozumnější plán a rozhodne se vyrobit si pro sebe vlastní rakev. V této rakvi pak dokonce i spí. Na postavě hrobníka je ukázáno, že čest a hrdost může být pro člověka víc než život.

Řezník Ferdinand Zuzka, kterému kamarádi neřeknou jinak než Ferda, je mladý, sebevědomý, silný a vášnivý. Ač bychom jinak román *Hlídač číslo 47* připodobnili spíše k realistickým (až naturalistickým) dílům, Ferda je vyloženě romantická postava. Otec hrobník o něm říká: „*Je to krasavec, po mámě. Kdyby neměl kaštanové vlasy, nevěřil bych, že je to můj syn.*“²⁷⁷ Dále je Ferda vypravěčem popisován: „*Pod nose měl malý, kaštanový knír, čelo vysoké a odvážné, celý jako z kamene.*“²⁷⁸ Když Ferdu poprvé spatřil, byl Douša velmi „*překvapen, jeho*

²⁷³ PEŠAT, Zdeněk a STROHSOVÁ, Eva (eds.). *Dějiny české literatury. IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 238.

²⁷⁴ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 63.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 18-22.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 35.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 40.

*sličností, kterou nedovedl uvésti v soulad s jeho šeredným otcem.*²⁷⁹ Jak se však postupně dozvídáme, není jisté, jestli je hrobník skutečně Ferdovým biologickým otcem. Tím by mohl být také jakýsi Ferda Kvapil, který sice v knize přímo nevystupuje jako postava, ale je zmiňován jako milenec řezníkovy matky. Ferda má pověst rváče a mezi vesničany si drží i díky jejich respektu dobré postavení – všichni se ho totiž bojí. Jeho prudkou povahu dokresluje truhlář Bártík: „*A on je jako d'as, když ho to posedne, a na ničem mu nezáleží.*“²⁸⁰ Navenek mají lidé z vesnice Ferdu rádi, ale jejich skutečný vztah k němu se projeví, když není mezi nimi a lidé ho pomlouvají. I přes všechny zlé úmysly a činy se o Ferdovi nedá vyloženě říct, že je zápornou postavou. Kopta se koneckonců vždy u postav konajících zlé skutky snaží vysvětlit jejich pohnutky, aby nebyly rovnou odsouzeny.

5.6 Vztah mezi Františkem a Annou Doušovými

Mezi Františkem Doušou a jeho ženou Aninkou neustále leží stín její sestry Františky, bývalé Doušovy družky, která kvůli jeho nevinnému žertu spáchala sebevraždu. František si pak vzal Annu, ačkoliv byla úplně jiná než Františka. Udělal to i kvůli tomu, aby splatil určitý dluh, který vůči jejich rodině cítil. Fakt, že se Douša s vinou za Františčinu smrt dosud plně nesmířil, se projevuje i v jeho snech.

S Annou má Douša malou dceru Fanyнку a touží po druhém dítěti. Podle jeho představ by to měl být jednoznačně chlapec. Někdy si však Douša není jistý, jestli na syna nemyslí hlavně jako na budoucího pomocníka ve službě. Když se místo toužebně očekávaného chlapce, jehož konkrétní obraz si už předčasně Douša v hlavě vybudoval, narodí dcerka, je hlídač velice zklamáný.²⁸¹ Ač se s dcerou na povrchu smíří, stále v hloubi srdce trochu teskní.

O podivně chladné lásce, která mezi manželi Doušovými panuje, nás přesvědčuje zejména moment, kdy se Ferda Zuzka pokusí Aninku v jejím domě svést. Douša vše tajně pozoruje a následně vejde do domu. Bylo by možno očekávat oprávněný tvrdý trest pro troufalého Ferdu. Douša jej však vůbec nepotrestá, což u Anny vyvolá lítost a ptá se: „*A poslouchej, Frantíku, ty ani na mě nežárliš. Jakápak to je potom láska?*“²⁸² Douša to zdůvodňuje takto: „*Aninko, přece nejsem chlapec.*“

²⁷⁹ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 40.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 85.

²⁸¹ Tamtéž, s. 87-90.

²⁸² Tamtéž, s. 85.

*Já holt zas miluju jináč. Každý máme jinou míru...*²⁸³ Přesto fakt, že jej na Ferdově pokusu o znásilnění jeho manželky nejvíce mrzí to, že kvůli němu musel odejít z hospody, kde se tak dobře bavil, dokresluje zvláštnost Doušova vztahu k Anně.

5.7 Vztah mezi Ferdou a Annou Doušovou

Ferdovi se Anna Doušová zalíbí hned při prvním setkání (které nastane u příležitosti záchrany jeho otce hrobníka), což dá okamžitě najevo, když pod vlivem své vášnivosti bez rozmyslu pochválí její krásu. Anně, jakožto poctivé ženě, se sice v první chvíli nelíbí Ferdova troufalost, ale brzy se dostává do vnitřního rozporu. Ferdu nemůže dostat z hlavy, pořád tam někde v hloubi je. Na jednu stranu Anna chce být věrnou a poctivou manželkou a odsoudit Ferdovo nestydaté chování, ale na druhou stranu ji nesmírně láká jeho nevybitá vášeň. Zatímco Douša, který se jí někdy zdá dokonce mdlý a neživý, ji miluje „*vládne a nevybojně, zcela jí podroben*“²⁸⁴, Ferdův cit je prudký jako vichřice. Právě Ferdova silná touha Annu podvědomě přitahuje, protože vášnivou lásku sama nikdy nepoznala.

Když je Douša v hospodě, odhodlá se Ferda zajít za jeho ženou se záminkou žádosti o radu, jak získat srdce vyhlédnuté dívky Aničky Trunečkové. Ferdu k Doušové táhne jakýsi vnitřní pud. Neodolatelná touha jej přivábí k domku, kam ho láká i Doušova poznámka, že se s ženou brali „*bůhví jak*“. Anna se nejprve zdráhá, ale pak Ferdu pozve dovnitř na přátelskou návštěvu. Vcházet do hlídačského domku je však uvidí Bártík, který má na Ferdu spadeno, a zmíní se o tom Doušovi. Ferda se pokusí Anny zmocnit, což se však nepodaří, protože Doušová se mu kopnutím ubrání. Douša celou scénu sleduje za oknem. Místo aby troufalce potrestal, nechá ho překvapivě odejít. Po tomto incidentu už je jakékoliv navázání vztahu mezi Ferdou a Annou Doušovou vyloučené.²⁸⁵

5.8 Doušův psychický vývoj do ztráty sluchu

Hlídač Františkem Doušou je veselý a vyrovnaný člověk, který miluje společnost druhých lidí. Postupně se však řízením osudu dostává do určité izolace, která je pro něj extrémně tíživá. Pojdme však popořadě.

²⁸³ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 85.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 45.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 69-85.

Doušou výrazně otrese čin hrobníka Zuzky. Ten se totiž nedaleko jeho strážního domku pokusí spáchat sebevraždu lehnutím si pod vlak. Díky duchapřítomnosti Anny Doušové se sice podaří nešťastníka zachránit, ale ten za to není příliš vděčný. Doušu, ačkoliv je otrlým bývalým vojákem, děsí, s jakým klidem sebevrah připravoval svou smrt.²⁸⁶ Celá situace mu připomene smutný osud Františky, jeho bývalé milé a zároveň sestry jeho současné ženy Anny. Douša se za Františčinu dobrovolnou smrt pod koly vlaku cítí být zodpovědný, protože její sebevražda byla spáchána kvůli Doušově lehkovážné poznámce zpochybňující jeho věrnost. Douša přitom Františku velmi miloval a cítí se hluboce vinen, o čemž však nikdo neví, protože se Františka s tím, co ji vedlo k takovému zoufalství, nesvěřila.²⁸⁷ Právě i kvůli pocitu viny si Douša nakonec vzal Františčinu starší sestru Annu. Mezitím si nechal narůst plnovous a změnil svůj vzhled téměř k nepoznání, aby výrazně oddělil svou minulost, spojenou s Františkou, a přítomnost, která má být zasvěcena Anně.²⁸⁸ Doušova láska k Anně však již není stejná, jako bývala ta, která patřila Františce.

Jednoho dne při vichřici Douša ztratí sluch, což je popisováno velmi dramaticky. Tím se pro něj všechno změní. Hluchota je pro Doušu obrovskou ranou. Své ženě říká: „*Bez jazyka bych se obešel, na mou duši, ale neslyšet lidi, to je horší nežli oslepnout.*“²⁸⁹ Doušu nemrzí ani tak neschopnost dále vykonávat své povolání, ale má strach, že se z jeho života vytratí veškerá radost: „*Nebyl smuten proto, že byl vyřazen z této služby, pod jejíž tíhou tolikrát záupěl, ale on se bál, že byl vyřazen ze světa a vypovězen na ostrov, kde mučí člověka tím, že mu tisíce lidí vypráví nejkrásnější události svého života, a on si musí od rána do večera držet ruku na uších.*“²⁹⁰

5.9 Nový život

Když Douša uvěří, že jeho hluchota je trvalá, začne se s ní pomalu smiřovat. Výrazně mu pomáhá myšlenka, že kvůli ztrátě sluchu bude uznán za služby neschopného a začne pobírat doživotní penzi, díky které si ve vsi postaví domek s hospodou a sálem, což mu umožní neustálý a rozmanitý styk s lidmi, po kterém

²⁸⁶ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, 19-22.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 22-23.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 23-24.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 133.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 134-135.

touží. Nové perspektivy se však otevírají zejména před jeho ženou, která již byla unavena jednotvárností života v hlídačském domku a těšila se na nové povolání, kde bude hrát vzhledem k manželovu handicapu hlavní roli ona.²⁹¹

V předvečer cesty před komisi do Prahy na poslední kontrolu, která má definitivně potvrdit jeho trvalou ztrátu sluchu, však Douša začíná opět slyšet. Má z toho obrovskou radost, ale pak si uvědomí, že by kvůli tomu přišly vniveč všechny plány a přípravy, které již byly provedeny v souvislosti s novým životem ve vesnici. Před Doušou tedy vyvstane zásadní otázka. Buď náhlou změnu prozradí, ale bude muset znovu vykonávat obtížnou práci hlídače, zmaří touhu své ženy po novém životě a vystaví se posměchu vesničanů, nebo bude předstírat, že je stále hluchý. Douša se rozhodne předstírat hluchotu, aniž by si mohl uvědomit všechny důsledky, které toto rozhodnutí přinese.²⁹²

5.10 Morální otázka

Někomu by se možná mohlo zdát, že je Douša mazaný podvodník, který po návratu sluchu svou hluchotu předstírá, aby se zbavil těžké práce a získal doživotní rentu, se kterou bude mít vystaráno. Douša však žádný prospěchář není. Předstírá, že je hluchý, především kvůli tomu, aby dopřál vytoužený život své ženě Anince (i když nepopírá radost, že se zbaví práce hlídače). Nejprve váhá, zda rozhodnutí podvádět dokáže smířit se svým svědomím, ale pak si uvědomí, že se bude neustále vykupovat utrpením, které mu bude způsobovat ztráta možnosti komunikovat s lidmi. Právě on, Douša, „*člověk, který se dorozuměl i s němou tváří a vymámil slovo i z věci nejzarytějších, [...] dobrovolně uzavírá přístup k sobě a bere na sebe dlouhé mlčení jako nejtěžší kříž! Byl tedy přesvědčen, že zadarmo od nikoho nic nepřijímá a že si svůj odpočinek draho vykupuje.*“²⁹³ Díky ostražitosti a chytrosti se Doušovi skutečně podaří vyvrát na lživého předsedu komise, je úředně uznán hluchým a zařazen do penze. Nejprve má radost, ale pak si znovu uvědomí, že jako zdánlivě hluchý přijde o řadu svých životních radostí. Několikrát chce vyjavit pravdu o svém sluchu alespoň Anince, ale nikdy se k tomu nakonec neodhodlá. Dokonce i na smrtelné posteli, kde by se ještě stále mohl Anně přiznat a vysvětlit, že se mu sluch navrátil, se Douša

²⁹¹ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 136-137.

²⁹² Tamtéž, s. 138-142.

²⁹³ Tamtéž, s. 145.

rozhodne zatvrzele mlčet. Bojí se, že by svou rodinu mohl ohrozit a v žádném případě ji nechce připravit o vyplácenou penzi.

5.11 Existenciální pocity v díle

Jak už bylo zmíněno, původ Ferdy Zuzky je velká neznámá. Sám Ferda je přesvědčený, že ve skutečnosti není synem hrobníka, ale je plodem nevěry své matky, která milovala jiného muže. Nahrává tomu i velká vzhledová odlišnost mezi Ferdou a hrobníkem. Kvůli svému pochybnému původu zažívá Ferda pocity méněcennosti a nepatřičnosti. Navíc trpí nejistotou ohledně své pravé podstaty. Jak sám lítostivě vypoví Doušové, připadá si, že je na světě bez dovolení, že sem vlastně ani nepatří. Z toho odvozuje i svou divokost a rváčskou povahu.²⁹⁴

Když to shrneme, Ferda je chlapec s nejistým biologickým původem, pochází z nepřilíživé funkční rodiny, matka mu brzy zemřela a otec, který ho vychovává, je podivínským alkoholikem. Navíc je Ferda neustále odmítán milovanou Aničkou Trunečkovou. Ferdův osud vskutku není jednoduchý a ne jeden čtenář ho musí litovat. Tento řezník dokonce cítí určitý pocit viny za to, že je možná nemanželským dítětem. Nakonec si říká: „*Kdo přijde na svět úkradkem, úkradkem musí odtud.*“²⁹⁵ Právě takové prvky výrazně přispívají k tomu, že román *Hlídač číslo 47* řadíme do psychologické literatury.

5.12 Falešnost lidí a šíření fámy

Falešnost lidí se projevuje hned na několika místech knihy. Když se truhlář Bártík na návsi chvástá svou sázkou, ze které vyplynul hrobníkův pokus o sebevraždu, lidé mu nejprve vzrušeně naslouchají, ale poté, co jej Ferda chytí za límec, postaví se vesničané proti Bártíkovi a rádi by viděli jeho výprask.²⁹⁶ Při Ferdově příchodu do hospody jej všichni vítají, radují se a dělají mu místo, ale když odejde, začnou ho hned pomlouvati.²⁹⁷ Lidové klepy hrají roli i ve vztahu Ferdy Zuzky k otci hrobníkovi. Celá vesnice totiž ví, že měla Ferdova matka poměr s jiným mužem a mnozí považují Ferdu za nemanželského syna.

²⁹⁴ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 82.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 103.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 60-62.

²⁹⁷ Tamtéž, 65-71.

Fáma, která v myslích lidí udělá z Doušy žárlivého vraha a z Ferdy mučedníka, je ve svém zárodku vyvolána porodní bábou, která si všimne Doušova podivného chování vůči čerstvě narozené druhé dceři. Doušův komplikovaný vztah k novorozenému dítěti, ve skutečnosti způsobený tím, že se nejedná o syna, si porodní bába vykládá jako něco nepatřičného a krajně podezřelého. Když se o tom zmíní před Bártíkem a ten pronese, že hlídačku navštěvoval Ferda, rychle se pomluva mění ve fámu, která hlásá, že skutečným otcem malé Žofie není Douša, nýbrž Ferda.²⁹⁸

Poté, co se Ferdovi nepodaří zrealizovat destruktivní plán, při kterém chtěl zapálit Doušův dům, je hlídačem pronásledován a nakonec se v polích zastřelí, dostává fáma ještě mnohem monstróznější podobu. Douša totiž při pronásledování domnělého zloděje vystřelí do vzduchu. Tento výstřel se mu pak málem stane osudným, protože řada lidí uvěří, že Ferdu o život nepřipravila jeho vlastní kulka, ale právě Doušův náboj. V podezření je Douša i u vyšetřovací komise, ta však nemá žádné důkazy, které by jej usvědčily. Doušovu ztrátu sluchu pak mnozí lidé vnímají jako boží trest za Ferdovu vraždu, o které věří, že ji hlídač spáchal.

O postupném vývoji a způsobu šíření fámy vypravěč říká: „*Pověst se rozlila v širokých kruzích, sdělovala se jako hluboké tajemství. Bába, která ji zrodila, by ji byla stěží poznala, jak byla znetvořená. Ale podstatu měla stále jedinou: Douša zastřelil Ferdu, který se v noci přišel tajně podívat na své dítě.*“²⁹⁹

Pomlouvačnost a zkaženost společnosti je v díle ukázána i na tom, že vesnické ženy jsou kvůli tomu, aby mohly vyzvídat okolnosti Ferdovy smrti, ochotny přijít za Doušovými jako přítelkyně s dary.

5.13 Druhá tvář

Douša se kvůli předstírané hluchotě musí uzavřít do svého vnitřního světa. Jeho skutečné já je konfrontováno s „druhým Doušou“, stínovou postavou, která vzniká z pomluv, jež o něm pronášejí lidé z jeho okolí. Vedle živého Douši tu tedy pomyslně vyvstává někdo, kdo má stejný vzhled, ale jehož vlastnosti se odvíjejí od toho, co si o něm myslí okolí. Tento stín je vlastně Doušovým obrazem v mysli ostatních lidí. Je to bytost hrozná a zločinná.

²⁹⁸ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 88-96.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 111.

Poprvé Douša „stín“ spatří, když jej lidé potajmu obviňují z toho, že si materiál na stavbu nového příbytku nakradl: „*Douša se čehosi polekal, rozhlédl se plaše kolem sebe, zdali vedle něho někdo nestojí, nikdo tu nebyl a přece se mu zdálo, že se tu mihla jakási druhá bytost, která měla jeho tvář i jeho vous, ale duši nepochopitelně jinou, jak ji stvořili v důvěrných, bázlivě ztišených a utajovaných myšlenkách i hovorech tito lidé, plní závisti.*“³⁰⁰ Tato stínová postava s Doušou zůstává už napořád: „*Oba mužové se vytratilí, Douša zbyl zase sám, ale nebyl již sám, měl stále vedle sebe kohosi druhého, na nějž nepřestával mysliti.*“³⁰¹ Postupně se Doušův dvojník pomyslně prochází „*po celém kraji v podobě žárlivého vražedníka, který jen náhodou unikl trestu a nyní čepuje pivo v hospodě U hluchého hlídače.*“³⁰²

Zdá se, že není přehnané tvrdit, že všechny předchozí děje, jakkoliv zajímavé, byly v knize nastíněny hlavně proto, aby mohla vzniknout legenda, která je kolem Doušy upředena. Právě z ní vyrůstá stínová postava, která je pro Doušu mučivým postrachem. O klíčovosti konfliktu mezi Doušou a obrazem, který si o něm vytvořilo okolí, se zmiňuje i Drahomíra Vlašínová: „*Dramatičnost příběhu vyrůstá z napětí mezi skutečnou hrdinovou podobou a fámou, utrhačným klepem, přívalem závistivé zloby a nespravedlivého osočování.*“³⁰³

Vypravěč říká: „*Každého z nás doprovází naše druhá podoba, stvořená v tajných myšlenkách lidí, s nimiž se stýkáme a které namnoze zveme svými přáteli. Ale komu jest krutě souzeno, aby ji spatřil a zděsil se její černé tváře, zjevuje-li se jen tam, kde sami nejsme?*“³⁰⁴ Douša této situaci je vystaven právě kvůli své předstírané hluchosti a musí tak snášet tíhu strašlivých slov, která o něm okolní lidé pronášejí, protože uvěřili nepravdivému příběhu o jeho osudu, lidové pověsti, která „*se za dvanáct let stala hluboko vkořeněnou a obecně vyznávanou pravdou.*“³⁰⁵

V okamžiku, kdy umírá, dostane Douša šanci vést se svým „stínem“ dialog. Ten mu říká: „*Na světě budu déle nežli ty. Ty budeš dávno mrtvý a já se tu budu ještě*

³⁰⁰ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 162.

³⁰¹ Tamtéž, s. 163.

³⁰² Tamtéž, s. 165.

³⁰³ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Josef Kopta. In: BLAHYNKA, Milan (ed.). *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 286.

³⁰⁴ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 167.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 177.

*potloukat. Ale tomu už nezabráníme!*³⁰⁶ Jak se nakonec ukáže, jde o velmi hlubokou myšlenku. Když rok po Doušově smrti přijíždějí na jarmark potulní zpěváci, přivázejí nový veršovaný příběh. Ten vypráví pověst, která Doušu líčí jako zločince, zatímco Ferdu a jeho mstitele představuje jako hrdiny. Doušův zkřivený obraz tedy v myslích lidí skutečně přetrval ještě dlouho po smrti jeho samotného. A co je smutnější, tato pověst, které už za jeho života lidé uvěřili, byla nadále vydávána za nezpochybnitelnou pravdu.

5.14 Život a smrt

V románu *Hlídač číslo 47* je několikrát zobrazována pomíjivost života, který se střídá se smrtí. Toto střídání je nejmarkantněji vidět ve chvíli, kdy umírá podivínský hrobník Zuzka a během pár dnů se naopak Doušovým narodí druhá dcera. Pomíjivost života je připomínána i na dalších místech knihy, kdy například deset budoucích let připadá Doušovým jako deset světlic, ale také deset stupňů ke hrobu.

Po smrti a pohřbu hrobníka, kterého však za svého otce nepovažoval, se Ferda vydá k muzice s cílem konečně získat Aničku Trunečkovou, se kterou chce zplodit dítě, aby ji k sobě trvale připoutal. Inspiraci k tomu nabral z lístku vyhozeného někým z osobního vlaku. Anička před Ferdou uteče do svého domova, kde na něj vypustí psa. Pokousaný a rozlícený Ferda psa zabije a odejde do pole. Uvědomuje si, že Aničku nikdy nezíská, hořce toho lituje a pomýšlí na sebevraždu. Smrti se nikdy nebál, protože jako dítě hrobníka vyrůstal v její blízkosti.

Knihy také poukazuje na to, že před smrtí si je každý člověk rovný. Starý hrobník Zuzka na tom (poněkud paradoxně) staví svou teorii nadřazenosti: „*Já jsem nad všema! Beze mne se nikdo neobejde, za mnou musí nakonec přijít každý!*“³⁰⁷ Ještě jasněji pak tuto myšlenku vyslovuje nový hrobař ve svém popěvku, kde zazní slova: „*Mudrc, co se s Bohem hádal, v hrob se s bláznem uloží. Hrdina, jenž sobě žádal celý svět za podnoží, žádnýmu se nepodkládal - lopatě se podloží...*“³⁰⁸

³⁰⁶ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 181.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 34.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 189.

5.15 Osud

Ačkoliv o tom Kopta přímo nemluví, určité životní momenty postav v tomto díle jsou řízeny silou, kterou bychom mohli nazvat osud. Ten zařadoval zejména ve chvíli, kdy zraněný Ferda po neúspěšném pokusu o získání Aničky Trunečkové bloudil se sebevraždnými sklony po kraji. Najednou se totiž ocitl na železniční trati. Zatímco myslel, že jde na druhou stranu, osud ho dovedl k hlídačovu domku. Zde si Ferda ještě palčivěji uvědomí hloubku své potupy a ve vzteku se rozhodne dům zapálit. Chce se pomstít nejen Doušovým, ale celému světu. „*Cítil se proklet, poplván, zbičován a zrazen, neměl přízně, která by jej utěšila. Chtěl nenávidět všechny lidi, ale nenáviděl jen ty, kterým byl nejbliže. Stál proti domku jako proti svému největšímu nepříteli, chtělo se mu jej rozbít, rozmetat, rozdupat, zapálit.*“³⁰⁹

Můžeme říct, že Ferdovi bylo předurčeno spáchat sebevraždu. Sklony k ní bezpochyby souvisí s hrobníkem. Pokud by byl Ferdovým biologickým otcem, pak by roli jistě hrála dědičnost. Pokud by jím nebyl, na Ferdu nepochybně musela působit hrobníkova výchova. Důležitou roli určitě sehrál také Ferdův pocit nepatřičnosti.

5.16 Aktuálnost díla

V díle najdeme některé prvky, které pro dnešního člověka vypadají zvláště. Tak například důležitost, jakou Douša přikládá faktu, že Ferda ve svůj „soudný den“ přišel k domu bez klobouku, je pro dnešního člověka stěží pochopitelná.

Argument pro uznání vysoké aktuálnosti díla pro dnešní dobu je však mnohem silnější. *Hlídač číslo 47* je velice aktuální především díky tomu, že zobrazuje, do jaké míry může být veřejným míněním zkreslen pohled na skutečný charakter člověka. S tím je spjaté i varování říkající, že zatracován, nebo naopak opěvován, může být i ten, kdo by si zasloužil spíše opak. Myšlenka znázorňující takzvanou druhou tvář člověka, tedy tu, kterou si vytváří ve svých myslích a řečech jeho okolí, je jistě idea s nadčasovou platností. Stejně tak nejsou časově vázána ani témata poukazující na pomíjivost života či rovnost před smrtí.

³⁰⁹ KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, s. 105.

5.17 Porovnání knihy s filmovým zpracováním

První filmová adaptace románu vznikla již roku 1937. Na scénáři se tehdy podílel sám autor Josef Kopta společně s Otakarem Vávrou. Adaptaci tohoto románu (ačkoliv ve značně pozměněné podobě) v 50. letech zrežíroval v USA Hugo Haas, který si zahrál také hlavní roli. Nejnovější a pro dnešní publikum jistě nejznámější filmovou adaptací je pak film režiséra Filipa Renče z roku 2008 s Karlem Rodenem v hlavní roli. Všechny tři filmové adaptace jsou velmi rozdílně pojaté. Společným jmenovatelem a zároveň výchozím momentem, který filmy spojuje s knihou, je zásadní konflikt, vycházející ze ztráty sluchu hlavního hrdiny. Hluchota sice odezní, ale z různých důvodů je nadále předstírána a stává se výchozím bodem dalšího dění.

Za zmínku stojí blíže se zaměřit na porovnání Koptovy knižní předlohy a Renčova filmu z roku 2008. Vyznění tohoto filmového díla je jiné než u románu. Douša, ve filmu mimochodem křestním jménem nikoliv František, ale Josef, je válečným veteránem, jehož vojenská zkušenost neblaze poznamenala, a projevila se dokonce i na ztrátě jeho sluchu. Po znovunabytí tohoto smyslu se Douša rozhodne dál předstírat hluchotu, aby se dozvěděl, co si o něm lidé myslí a jak to bylo s nevěrou manželky. Jde tedy o podstatně jiné důvody než v knize. Ve filmu je důležitá také postava kostelníka, který si stejně jako Ferda dělá zálsusk na Annu Doušovou, zatímco v knize nikdo takový nefiguruje. Naopak zde úplně absentuje postava Ferdova otce hrobníka, který je v knize zajímavou a důležitou osobou. Anna je ve filmu (na rozdíl od knihy) zobrazena jako mladá žena s neuspokojenými milostnými touhami, které si kompenzuje příležitostným milostným vztahem s Ferdou, kterému v knize nic takového nedovolí. Výrazně se liší také závěr knihy a filmu.

Knihy je mnohem propracovanější, co se týká psychického prokreslení postav a vysvětlení jejich motivací. V románu jde kromě jiných podstatných věcí především o zobrazení síly lidových pomluv, které osobám vytvářejí „dvojníky“ s přiřknutými vlastnostmi, které mnohdy nemusí být založené na realitě.

5.18 Recenze

Vladislav Vančura Koptův autorský vývoj popisuje následovně: „*V prvních knihách Koptových tkvěla krása v životních skutečnostech a v řadě umělecké se*

projevovala jen epicky, avšak od *Hlídače* se prvky slovesné i prvky fabulační mění ve stovební jednotky, z nichž básníková záměrnost buduje nové umělecké hodnoty. Za tohoto období se Josef Kopta zcela odklonil od pozorovatelské logiky epické a jeho básnivost se vzdala mohutnou fabulací.³¹⁰

Podle slov Drahomíry Vlašínové v této své nejživější a nejčtenější knize Kopta „pronikl nejen do nitra jedince, ale i do hlubin psychologie davu.“³¹¹ Klíčem k dílu byla podle Karla Sezimy chápavá shovívavost a šetrná účast autora.³¹² Emil Vachek chválí zejména epické pasáže díla s tím, že „je tu viděti silných scén, které jsou řetězem výhledů do lidské duše“³¹³.

Podle J. O. Novotného je hlavní hrdina knihy, hlídač František Douša, postavou stejného typu jako třeba Růdl a Bidlo ze *Třetí rotý*. Má nesložitou povahu a přes určité hříchy je to osoba průzračně čistá. Koptova síla je podle něj i v tomto díle „uložena v menších, dějově sevřených celcích a v realistickém detailu.“³¹⁴

³¹⁰ VANČURA, Vladislav. Poznámka o próze Josefa Kopty. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972, s. 364.

³¹¹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Josef Kopta. In: BLAHYNKA, Milan (ed.). *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 286.

³¹² SEZIMA, Karel. Román legionářský (II.). *Lumír*, 1928, roč. 55., č. 5, s. 218.

³¹³ VACHEK, Emil. Z nové české prósy. *Pramen*, 1926, roč. 6., č. 11-12, s. 399.

³¹⁴ NOVOTNÝ, J. O. Nový motiv. *Cesta*, 1926, roč. 8., č. 43-44, s. 681.

Závěr

Úkolem této diplomové práce je postihnout a vysvětlit nejpodstatnější rysy vybraných románů. Práce se zaměřuje především na rozbor Koptových nejvýznamnějších děl, jejichž dosud známý výklad se snaží rozšířit.

Ve *Třetí rotě* jsme svědky formování vojenského útvaru, sledujeme epizody z jeho poklidného soužití, ale i rušné bojové scény. Hlavním hrdinou knihy je celý kolektiv roty, jehož společnou touhou je vybojovat svému státu samostatnost. Z kolektivu však vyčnívají určité individuality se svými typickými znaky. Je to zejména statečný velitel Suk, věčně nadšený praporčík Jeřábek a věrný voják Růdl. Jak bylo v práci vyzkoumáno, třetí rota vyobrazená v díle má formou několika individualizovaných typů zastupovat celou legionářskou armádu působící v Rusku. Dalším specifikem *Třetí roty* je autorova snaha o navázání úzkého kontaktu mezi čtenářem a postavami knihy. Pozoruhodným zjištěním je, že v *Třetí rotě* nejsou z útoku rudých gard na československé legionáře obviňováni Rusové, nýbrž Němci, Rakušani a Maďaři působící ve službách bolševiků. V díle rezonuje nenávisť k bývalým utlačovatelům národa, propojená se slovanskou láskou.

Hlavním tématem druhého dílu (nazvaného *Třetí rota na magistrále*) je spor mezi legionáři, kteří již nechtějí dál bojovat, a jejich vedením. Dosavadní jednotu roty i celého vojska se rozpadá. Kopta se k tomuto konfliktu snaží zaujmout nestranné stanovisko, ale zdá se, že jeho sympatie patří o něco více vzbouřeným delegátům, jejichž mínění prezentuje jako názor převážné většiny legionářů. Spor o to, či idea byla právoplatná, však zůstává nerozhodnut. Zejména v této knize se Kopta také zabýval rozjitřenou atmosférou Ruska, která jej významně poznamenala a projevila se nejen v knihách o třetí rotě, ale i v jeho dalších dílech (a stejně jako samotného autora ovlivnila též mnohé z jeho postav).

V závěrečném románu *Třetí rota doma* propadají legionáři na půdě vytouženého domova deziluzi a zklamání z nenaplnění jejich idejí a tužeb, případně se zdejšímu morálně úpadkovému prostředí přizpůsobují. V této části trilogie se do popředí rovněž dostávají morální otázky.

Zásadním faktorem je psychologický vývoj, kterým členové třetí roty během trilogie procházejí. Od počátečního radostného nadšení a odhodlání vybojovat samostatný stát stůj co stůj se některé postavy dostávají až k truchlivému poznání, že

republika, která vznikla, je úplně jiná, než jak si ji představovali. Zajímavým zjištěním, ke kterému tato diplomová práce dospěla, je fakt, že čím více v trilogii ubývá nadšení postav a přibývá problémů, tím méně lyrických pasáží se v dílech vyskytuje. Jednoznačně nejvíce lyrických prvků se nachází v úvodní části trilogie. Od druhého dílu naopak sílí role žen, které se stávají nejen milenkami vojáků, ale často také jejich spásou, nebo naopak záhubou. Jako nezanedbatelný prvek vyskytující se v celé trilogii o třetí rotě byly identifikovány humorné pasáže. Ty jsou nejvíce rozvinuté ve *Třetí rotě na magistrále*.

Jak bylo v této diplomové práci zjištěno, důležitou roli v literatuře inspirované válečným prožitkem hrálo pouto kamarádství vytvořené mezi spolubojovníky. Nejinak tomu bylo i v Koptově *Třetí rotě*. Důležitým povahovým rysem Koptových legionářů je také skutečnost, že jsou poslušnější, jde-li se na ně po dobrém. Naopak pokud se mají podrobit autoritě, staví se proti ní.

V trilogii se vyskytují i reálné historické postavy, jako například M. R. Štefánik, R. Gajda či spisovatelé J. Hašek a F. Langer. Autor jejich přítomností v románech sleduje dosažení co nejvyšší míry realističnosti literárních děl. Obecně jsou Koptou popisované události dosti reálné, a jak bylo zjištěno, samotní legionáři se s nimi často ztotožňovali a v postavách románu se sami viděli.

Řada autorů Koptu považovala za odpůrce socialistické revoluce, jiní jej naopak viděli jako jejího podporovatele. Z rozboru v této práci vyplývá, že se Kopta snažil o objektivní a nestranný pohled, který se však lehce přikláněl k podpoře socialistické revoluce, zvláště v její ruské pravlasti (už méně v Československu). V práci jsem se také pokusil vysvětlit specifičnost ruské povahy, jak ji Kopta ve svých knihách vyobrazil.

Legionářská literatura si popularitu ve své době získala i díky tomu, že se podílela na vytváření mýtu první republiky a popisovala hrdinné činy československých dobrovolníků, kteří se rozhodli bojovat za nezávislost státu a na něž byl československý národ hrdý. V těchto ohledech se spisy Kopty, Medka i dalších autorů výrazně lišily od literárních děl kritizujících hrůzy a nesmyslnost války. To ale neznamená, že by Kopta své legionářské postavy pouze vyzdvíhal. Naopak, snažil se je zachycovat co nejobjektivněji, včetně jejich slabostí. Dokonce i poručík Suk, který hrdinou bezesporu je, sám své hrdinství zpochybňuje. Svou

snahou o objektivnost se Koptovo dílo liší od díla dalšího legionářského autora Rudolfa Medka. Jako jedna z příčin nižší aktuálnosti trilogie o třetí rotě v dnešní době byla v diplomové práci určena hojně využívaná specifická slovní zásoba, která může být pro dnešního čtenáře méně srozumitelná.

Dílo *Hlídač číslo 47* je psychologickým románem kratšího rozsahu. Vyznačuje se postupným gradováním příběhu. Vedle rozvíjení děje a dialogů postav zde nalezneme i lyrické pasáže, které jsou velmi propracované a poukazují na fakt, že Kopta, ačkoliv byl zejména epikem, měl i lyrické nadání. V diplomové práci je poukázáno na řadu symbolů, které se v románu vyskytují. Koptovi se v tomto díle podařilo vytvořit dobře prokreslené životné postavy.

Hlavní postava díla, železniční hlídač František Douša, má poněkud komplikovanou povahu, ale je dobrým člověkem. Po návratu ztraceného sluchu se obětuje a snáší všechna utrpení, která mu nemožnost přímo komunikovat s lidmi přináší, aby nepřipravil svou ženu o lepší život, získaný díky hlídačské penzi. Velmi zajímavou postavou romantického střihu je Ferda Zuzka, který trpí nenaplněnými láskami a stejnou měrou také existenciálními pocity nepatřičnosti. To ho přivádí až k sebevraždě, ke které byl dle této práce v podstatě předurčen.

Zásadní roli v díle hrají lidové pomluvy, které na svět přivádějí Doušovo „druhé já“, čili hrůznou podobu, která vznikla v myslích lidí. V románu je rovněž významně poukazováno na pomíjivost lidského života. Právě tyto faktory podle mého názoru zajišťují dílu vysokou aktuálnost i dnes.

Koptovým specifikem je, že záporné postavy ve svých dílech neodsuzuje, nýbrž se snaží nastínit příčiny, které je vedly k jejich jednání, aby jej alespoň částečně ospravedlnil.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- KOPTA, Josef. *Hlídač číslo 47*. Praha: Čin, 1926, 196 s.
- KOPTA, Josef. *Jak vznikala „Třetí rota“*. Praha: Čin, 1929, 29 s.
- KOPTA, Josef. *Štefánik*. Praha: Památník odboje, 1923, 33 s.
- KOPTA, Josef. *Třetí rota*. Praha: Čin, 1924, 716 s.
- KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl první)*. Praha: Čin, 1934, 470 s.
- KOPTA, Josef. *Třetí rota doma. (Díl druhý)*. Praha: Čin, 1935, 434 s.
- KOPTA, Josef. *Třetí rota na magistrále*. Praha: Čin, 1927, 591 s.

Sekundární literatura

Knihy

- BALAJKA, Bohuš, CHAROUS Emil a SOLDÁN Ladislav. *Přehledné dějiny literatury (II)*. Praha: Fortuna, 1995, 198 s. ISBN 80-7168-225-X.
- BURIÁNEK, František. *Česká literatura první poloviny XX. století*. Praha: Československý spisovatel, 1981, 345 s.
- GEBHART, Jan a ŠEDIVÝ, Ivan (eds.). *Česká společnost za velkých válek 20. století: pokus o komparaci*. Praha: Karolinum, 2003, 312 s. ISBN 80-246-0742-5.
- GILK, Erik (ed.). *Karel Poláček a obraz první světové války v české literatuře: sborník příspěvků ze symposia*. Boskovice: Albert, 2007, 226 s. ISBN 978-80-7326-119-1.
- KAPLICKÝ, Václav. *Gornostaj*. Praha: Družstevní práce, 1936, 228 s.
- MACHALA, Lubomír (ed.). *Panorama české literatury (1)*. Praha: Knižní klub, 2015, 607 s. ISBN 978-80-242-4818-9.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. *Česká literatura období avantgardy (1918-1945)*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002, 128 s. ISBN 80-7044-453-3.
- NOLČ, Jiří. *Československá armáda za první republiky*. Brno: Computer Press, 2007, 84 s. ISBN 978-80-251-1774-3.
- NOVÁK, Jan Václav a NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: Promberger, 1936-1939, 1804 s.

PEŠAT, Zdeněk a STROHSOVÁ, Eva (eds.). *Dějiny české literatury. IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 714 s. ISBN 80-85865-48-3.

POLÁČEK, Jiří. *Legionářská literatura*. Brno: CERM, 1994, 19 s.

POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000, 305 s. ISBN 80-7204-162-2.

SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce*. Praha: Brána, 2000, 174 s. ISBN 80-242-0259-X.

VÁCLAVEK, Bedřich. *Česká literatura 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1974, 154 s.

VEBER, Václav (ed.). *Československé legie v Rusku: sborník příspěvků z kolokvia 9.5.2001 v Praze*. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna, 2002, 151 s. ISBN 80-7050-412-9.

VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H, 2005, 625 s. ISBN 80-7319-031-1.

VOJTKOVÁ, Milena (ed.). *František Langer: Prostor díla: úvahy a vyznání o kultuře*. Praha: Akropolis, 2001, 413 s.

VŠETIČKA, František. *Podoby prózy: o kompoziční výstavbě české prózy dvacátých let*. Olomouc: Votobia, 1997, 248 s. ISBN 80-7198-262-8.

Kapitoly v knihách

HRBEK, Jaroslav. Předmluva. In: KOPTA, Josef. *Třetí rota*. 19. vyd. Praha: Čin, 1947, s. 9-18.

OPELÍK, Jiří. Kopta Josef. In: JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945 (díl 1)*. Praha: Brána, 1998, s. 411-414. ISBN 80-7176-940-1.

VANČURA, Vladislav. Poznámka o próze Josefa Kopty. In: *Řád nové tvorby*. Praha: Svoboda, 1972, s. 364-365.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Josef Kopta. In: BLAHYNKA, Milan (ed.). *Čeští spisovatelé 20. století: slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 285-288.

Stati a recenze v periodikách

ADAMEC, Čeněk. Josef Kopta neznámý. *Tvar*, 1990, roč. 1., č. 19, s. 8-9.

- FORST, Vladimír. Za Josefem Koptou. *Tvorba*, 1962, roč. 27., č. 15, s. 354.
- HARTL, Antonín. Román naší revoluce. *Přerod*, 1924, roč. 2., č. 8, s. 147-149.
- HUTEČKA, Jiří. Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých C. a K. veteránů. *Dějiny – teorie – kritika*, 2014, roč. 11., č. 2, s. 231-265.
- NOVOTNÝ, J. O. Katabase I. *Cesta*, 1928, roč. 10., č. 25, s. 388-390.
- NOVOTNÝ, J. O. Katabase II. *Cesta*, 1928, roč. 10., č. 26, s. 403-407.
- NOVOTNÝ, J. O. Kolektivní román ze sibiřské anabase. *Cesta*, 1925, roč. 7., č. 3-5, s. 50-52; 65-66; 79-81.
- NOVOTNÝ, J. O. Nový motiv. *Cesta*, 1926, roč. 8., č. 43-44, s. 680-681.
- NOVOTNÝ, M. Konec Třetí roty. *Panorama*, 1935, roč. 13., č. 8, s. 130.
- PÍŠA, Antonín Matěj. Josef Kopta: Třetí rota. *Pramen*, 1924, roč. 5., č. 2, s. 94-96.
- PÍŠA, Antonín Matěj. Koptova Třetí rota na magistrále. *Sever a východ*, 1928, roč. 4., s. 171-173.
- SEDLÁK, J. V. Román legionářský. *Kritika*, 1925, roč. 2., č. 2, s. 73-75.
- SEZIMA, Karel. Prósa dokumentární i jiná. *Lumír*, 1924, roč. 51., č. 9, s. 485-487.
- SEZIMA, Karel. Román legionářský (II.). *Lumír*, 1928, roč. 55., č. 5, s. 216-222.
- SEZIMA, Karel. Z nové tvorby románové. *Lumír*, 1936, roč. 62., č. 7, s. 406-410.
- ŠALDA, František Xaver. Dva moderní vypravěči. *Šaldův zápisník*, 1932-33, roč. 5., s. 403-411.
- ŠALDA, František Xaver. Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky. *Šaldův zápisník*, 1929-30, roč. 2., s. 161-175.
- ŠIMEK, Otakar. Dvojitý román anabase. *Literární svět*, 1928, roč. 1., č. 11, s. 5-6.
- VACHEK, Emil. Z nové české prósy. *Pramen*, 1926, roč. 6., č. 11-12, s. 399-400.
- VAVŘÍK, Zdeněk. Epitaf pro Josefa Koptu. *Literární noviny*, 1962, roč. 11., č. 14, s. 4.